

FUNKCIJA SJEDIŠTA ŽUPANIJE I PROMETNE VEZE KAO ČIMBENICI PRIVLAČNOSTI GLAVNIH URBANIH SREDIŠTA HRVATSKE

THE FUNCTION OF COUNTY SEATS AND TRANSPORT CONNECTIONS AS FACTORS OF ATTRACTIVENESS OF MAIN URBAN CENTRES OF CROATIA

ZORAN KLARIĆ

Institut za turizam, Vrhovec 5, 10 000 Zagreb / *Institute for tourism*
e-mail: zoran.klaric@iztzg.hr

Primljeno / *Received*: 2016-9-2

UDK: 911.3:656(497.5)=111=163.42

Pregledni rad
Review

U radu se analiziraju promjene u radijusu utjecaja najvažnijih hrvatskih gradova u odnosu na stanje prije 1992. godine te se procjenjuje kako bi to moglo utjecati na eventualno mijenjanje teritorijalnog ustroja. Kao osobito važni procesi koji utječu na porast ili pad privlačnosti istaknuti su pad broja stanovnika većine gradova u posljednjih dvadesetak godina uz istodobno poboljšanje njihove prometne dostupnosti. Radi utvrđivanja privlačne snage gradova analizirane su promjene u teritorijalnom ustroju sudske vlasti, sustavu zdravstvene zaštite i visokog obrazovanja, a vodilo se računa i o nekim specifičnim pokazateljima kao što su prostorni raspored velikih trgovačkih centara i multipleks kina. Na temelju istraživanja zaključuje se da postojeći upravno-teritorijalni ustroj Hrvatske usprkos određenim nedostacima nije nužno radikalno mijenjati, već da je umjesto toga potrebno ustrojiti ekonomske i statističke regije bez upravnih ovlasti, posebice oko većih urbanih središta.

Ključne riječi: teritorijalni ustroj, prometne veze, regionalizacija, županije, Hrvatska

This paper analyses changes in the radius of influence of the most important Croatian cities in relation to the situation before 1992 and estimates how it could affect possible change of territorial organization. The decline of the population in most cities in the last twenty years and improvement of their transport accessibility are highlighted as particularly important processes that affect the growth or decline in their attractiveness. For the purpose of determination of the attractive power of cities, changes in the territorial organization of the judicial power, health care and education at university level were analysed, as well as some specific indicators, such as spatial distribution of large shopping malls and multiplex cinemas. Based on research, it is concluded that the existing administrative-territorial structure of Croatia does not need a radical change in spite of certain shortcomings. Instead of that, it is necessary to establish economic and statistical regions without administrative authority, especially in areas around large urban agglomerations.

Keywords: territorial organization, transport connections, regionalization, counties, Croatia

Uvod

Od uspostave novoga teritorijalnog ustroja 1992. godine prošlo je više od dvadeset godina, što je dovoljno dugo razdoblje za afirmaciju županija kao osnovnih upravnih jedinica u Hrvatskoj. Osnivanje županija umjesto nekadašnjih zajednica općina imalo je za posljednicu smještanje određenih

Introduction

More than twenty years have passed since the establishment of a new territorial structure in Croatia in 1992, which is a sufficiently long period for assertion of counties as primary administrative units. The establishment of counties instead of former "groups of municipalities" had

funkcija i u gradove koji te funkcije prije nisu imali, što je utjecalo na porast njihove važnosti. Zbog toga je došlo i do promjena u gravitaciji prema pojedinim urbanim središtima u odnosu na stanje prije 1992. godine. Teritorijalni ustroj Hrvatske na dvadeset jednu županiju se nakon njegove uspostave više nije bitno mijenjao, osim što su 1997. godine ukinuti autonomni kotarevi Glina i Knin, a manji broj općina i gradova premješten je iz jedne županije u drugu.¹

Broj gradova i općina se nakon određenog povećanja u razdoblju od 1992. do 1997. godine uglavnom stabilizirao pa danas iznosi sto dvadeset osam gradova i četrdeset dvadeset osam općina (*Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2014, 2014.*). No, započeli su neki procesi koji dovode u pitanje postojeći teritorijalni ustroj, a koji su, kako se najčešće ističe, posljedica smanjenja financijske održivosti pojedinih županija, gradova i općina. Do toga je došlo zbog prekomjernog rasta broja zaposlenih uz istodobno smanjenje proračunskih prihoda pod utjecajem gašenja brojnih gospodarskih subjekata i smanjenja broja stanovnika.

Stoga ovaj rad analizira promjene u usmjerenosti pojedinih dijelova Hrvatske na glavna nodalno-funkcionalna središta u odnosu na stanje prije 1992. godine te procenom u kojoj mjeri i kako bi to moglo utjecati na eventualno mijenjanje postojećega teritorijalnog ustroja. Kao osobito važni procesi koji utječu na porast ili pad privlačnosti pojedinih gradova istaknuti su pad broja stanovnika u posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj u cjelini i u većini gradova te istodobno poboljšanje njihove

as a consequence the transfer of certain functions to towns, which did not have them before which influenced their rise in importance. This is why there has been a change in the influence of certain urban centres when compared with the situation prior to 1992. Territorial organization of Croatia into 21 counties has not significantly changed after the initial establishment, apart from the abolishment of the autonomous districts of Glina and Knin in 1997, and the fact that a small number of municipalities and towns now belong to another county.¹

The number of towns and municipalities has also remained stable since a minor increase in the period between 1992 and 1997, and now includes a total of 128 towns and 428 municipalities (*Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2014, 2014.*). However, certain processes have begun which bring into question the current territorial organization and which are in most cases a consequence of the lessened financial sustainability of particular counties, towns and municipalities. This has resulted from an excessive increase in the number of employees with a simultaneous decrease in budgets resulting from the closing down of numerous economic entities and a decrease in population.

This paper deals with an analysis of the changes in attraction of major nodal-functional centres in comparison with the pre-1992 status and with an assessment of how this could affect a possible change in the existing territorial organization. The emphasis is especially on important processes which influence the increase or decrease of attraction of certain towns: the population decrease in the last twenty years in Croatia in general, as well as in most of its towns, and the concurrent improvement

¹ Nakon ukidanja autonomnog kotara Glina u sastavu Sisačko-moslavačke županije općine Lasinja i Vojnić izdvojene su u Karlovačku županiju, a nakon ukidanja autonomnog kotara Knin u sastavu Zadarske (tada Zadarsko-kninske) županije općine Plitvička jezera, Udbina, Donji Lapac i Lovinac ušle su u sastav Ličko-senjske županije, a Grad Knin te općine Biskupija, Cijvlane, Ervenik, Kijevo i Kistanje u sastav Šibensko-kninske (do tada Šibenske) županije. Ujedno je došlo i do izdvajanja Grada Ivanić Grada te općina Kloštar Ivanić i Križ iz Sisačko-moslavačke u Zagrebačku županiju, gradova Velike Gorice i Zaprešića te općina Bistra, Kravarsko, Orle, Pokupsko i Stupnik iz područja grada Zagreba u Zagrebačku županiju, Grada Našica te općina Donja Motičina, Đurđenovac i Feričanci iz Požeško-slavonske u Osječko-baranjsku županiju, a Grada Paga i općina Kolan i Poveljana iz Ličko-senjske u Zadarsku županiju.

¹After the abolishment of the Autonomous District of Glina as part of the Sisak-Moslavina County, the municipalities of Lasinja and Vojnić were included in Karlovac County, while after the abolishment of the Autonomous District of Knin as part of Zadar County (until then called Zadar-Knin County), the municipalities of Plitvička Jezera, Udbina, Donji Lapac and Lovinac were included in Lika-Senj County, while the town of Knin and municipalities of Biskupija, Cijvlane, Ervenik, Kijevo Kistanje were transferred to Šibenik-Knin County (until then called Šibenik County). The town of Ivanić Grad and municipalities of Kloštar Ivanić and Križ were moved from Sisak-Moslavina County to Zagreb County. The towns of Velika Gorica and Zaprešić, the municipalities of Bistra, Kravarsko, Orle, Pokupsko and Stupnik were moved from the area constituting the City of Zagreb to Zagreb County. The town of Našice and municipalities of Donja Motičina, Đurđenovac and Feričanci were moved from Požega-Slavonia County to Osijek-Baranja County, and the town of Pag and municipalities of Kolan and Poveljana from Lika-Senj County to Zadar County.

prometne dostupnosti zahvaljujući izgradnji mreže autocesta nakon 2000. godine. Vodilo se računa i o potrebi redefiniranja središnjih funkcija zbog promjena u teritorijalnom ustroju sudske vlasti, sustava zdravstvene zaštite te nastanka novih sveučilišta i veleučilišta nakon 1996. godine. Dodatna pozornost posvećena je i nekim specifičnim pokazateljima kao što su prostorni razmještaj velikih trgovačkih centara i multipleks kina.

U skladu s tim se u prvom dijelu, nakon kraćeg pregleda recentnih radova koji se bave ovom temom, analiziraju ključne promjene do kojih je došlo u vezi s usmjerenosti gradova i općina Hrvatske prema pojedinim urbanim središtima od 1992. do 2015. godine. Slijedi analiza prometne dostupnosti postojećih županijskih središta radi upućivanja na razlike između upravne pripadnosti pojedinih gradova i općina i stvarne gravitacije. Završni dio rada analizira promjene vezane za ključne funkcije u glavnim urbanim središtima Hrvatske i razmatranje mogućnosti afirmacije glavnih nodalno-funkcionalnih središta, na temelju čega se daje kritički osvrt na pojedine aktualne prijedloge teritorijalnog preustroja Hrvatske.

Pregled recentnih radova i metodologija

Problematika nodalno-funkcionalne regionalizacije Hrvatske čini jednu od zanimljivijih tema za hrvatske geografe te je o tome objavljen niz znanstvenih radova, ali i kompleksnih opsežnih izdanja. Među recentnijim radovima koji su se bavili regionalizacijom posebno mjesto ima „Geografija Hrvatske“ (MAGAŠ, 2013., engl. dopunjeno izdanje 2015.), kao prva sveobuhvatna geografija samostalne Hrvatske, u kojoj je citiran i niz drugih radova koji se odnose na ovu tematiku. Od novijih radova koji također sadrže konkretne prijedloge upravno-teritorijalnog preustroja Hrvatske treba istaknuti i njegove radove „Koncept teritorijalnog ustroja Jadranske Hrvatske“ (MAGAŠ, 2011.) i „Jadranska Hrvatska iz perspektive regionalizacije Europske unije“ (MAGAŠ, 2014.), te uratke drugih geografa „Urbani sustav kao osnova nove upravno-teritorijalne podjele Hrvatske“ (TOSKIĆ, NJEGAČ, 2015.), „Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike“ (KORDEJ-DE VILLA, PEJNOVIĆ, 2015.) te „Geografska osnova promjena u teritorijalnom ustroju Hrvatske“ (FELETAR, FELETAR, 2015.). Radova na ovu temu

of traffic accessibility because of the construction of a highway network after 2000. The need for redefining central functions because of the change of the territorial organization of judiciary authority, health insurance system, and the development of new universities and universities of applied sciences after 1996 was also taken into account. Additional attention was paid to other specific indicators such as the territorial distribution of large shopping centres and multiplex cinemas.

Therefore, the first part includes an examination of recent research on the subject, and an analysis of the key changes which occurred regarding dependence of certain towns and municipalities of Croatia on urban centres in the period between 1992 and 2015. This is followed by an analysis of the traffic accessibility of current county centres in order to highlight the differences between administrative jurisdiction of certain towns and municipalities, and their actual orientation regarding distance. The final part of the paper focuses on the analysis of changes of key functions in major urban centres of Croatia and consideration of the possibility of affirmation of major nodal-functional centres. It was used as a basis for a critical overview of some recent suggestions of territorial reorganization of Croatia.

Overview of recent research and methodology

The issue of nodal-functional regionalization of Croatia is one of the most interesting topics for Croatian geographers and consequently there are numerous research papers, as well as more complex and extensive publications. Among the most recent is the “Geography of Croatia” (MAGAŠ, 2013, revised edition in English in 2015), which is the first comprehensive geography of independent Croatia, and it includes citations from numerous other works related to this topic. Recent publications which include specific recommendations of administrative-territorial reorganization of Croatia are also his papers “The Concept of Territorial Organization of Adriatic Croatia” (MAGAŠ, 2011) and “Adriatic Croatia from the Perspective of the Regionalization in the European Union” (MAGAŠ, 2014), and from other geographers “The Urban System as a Basis for the New Administrative-Territorial Division of Croatia” (TOSKIĆ, NJEGAČ, 2015), “Planned Areas of Croatia in the Context of Regional Politics” (KORDEJ-DE VILLA, PEJNOVIĆ, 2015), as well as “Geographic Basis of Changes in the Territorial Structure of Croatia” (FELETAR, FELETAR, 2015). There are also research papers on

ima i kod autora koji nisu geografi, ali su značajni za prostorne aspekte jer upućuju na nesklad između aktualnog broja županija, gradova i općina i funkcija koje one imaju (KOPRIĆ, 2010.) te posebno ističu problem prevelike zaposlenosti u jedinicama lokalne samouprave (BRATIĆ I DR., 2010.).

Navedeni radovi kao osnovu za diferenciranje glavnih nodalno-funkcionalnih središta i područja njihova utjecaja imaju statističke pokazatelje iz područja demografije i ekonomije. Ipak, svaki od autora u interpretaciji daje naglasak na neke specifične pokazatelje, zbog čega se razlikuju i njihovi prijedlozi prostorne reorganizacije Hrvatske. Tako je kod D. Magaša (2013.), koji težište stavlja na optimalno usklađivanje regionalnih cjelina s regionalizacijom EU-a NUTS 3, ključni indikator za izdvajanje glavnih regionalnih središta broj stanovnika gradske regije viši od 100 000 stanovnika, a gradova iznad 50 000 stanovnika, zbog čega se uz Zagreb, Split, Osijek i Rijeku kao jaka regionalna središta izdvajaju još i Zadar, Slavonski Brod i Varaždin, te uvjetno i Pula. D. Magaš (2013.) predlaže ustroj Hrvatske na ukupno devet-deset regija, tako da se dvije-tri preostale regije odnose na područja Bjelovar – Virovitica i Karlovac – Sisak, u kojima su vodeća urbana središta znatno oslabjela. U osnovi je ovom prijedlogu sličan i model za koji se zalažu D. Feletar i P. Feletar (2015.), s razlikom što se kao jaki regionalni centar predlaže Pula, ali ne i Slavonski Brod koji je uključen u Osječku regiju, te Velika Gorica kao glavno urbano središte tzv. „zagrebačkog prstena“.

Kod A. Toskića i D. Njegača (2003.) kao osobito značajni pokazatelji istaknuti su socio-ekonomska struktura stanovništva i funkcija rada naselja, iz čega proizlazi prijedlog podjele Hrvatske na pet velikih regija sa središtima u četiri makroregionalna centra uz izdvajanje gradske regije Zagreba kao posebne cjeline. Za sličan prijedlog zalažu se i Ž. Kordej-De Villa i D. Pejnović (2015.), s razlikom u izdvajanju Sjeverne Hrvatske sa sjedištem u Varaždinu kao pete velike cjeline te isticanjem kompozitnog indeksa razvijenosti kao osobito važnog pokazatelja. Među autorima postoje razlike i što se tiče izdvajanja jačih subregionalnih središta, pri čemu od aktualnih županijskih središta D. Magaš (2013.) i A. Toskić i D. Njegač (2015.) u njih ne ubrajaju Požegu, Viroviticu, Čakovec, Krapinu i Gospić, ali ubrajaju i Vinkovce, kao i D. Feletar i P. Feletar (2015.). D. Magaš (2013.) im dodaje još

this topic by authors who are not geographers, and they are important for the spatial aspects because they indicate misbalance between actual number of counties, towns and municipalities and functions performed (KOPRIĆ, 2010) and emphasize the problem of overstaffing in regional and local governments (BRATIĆ ET AL., 2010).

All listed works use statistical demographic and economic indicators in order to differentiate major nodal-functional centres and their areas of influence. However, each of the authors in their interpretation emphasizes specific indicators, which leads to different recommendations for the territorial reorganization of Croatia. This is why D. Magaš (2013) puts an emphasis on optimal harmonization of regional entities with EU NUTS 3 regionalization, and uses the population of the region of more than 100,000 inhabitants and city proper population of more than 50,000 people as an indicator to separate major regional centres, which means that apart from Zagreb, Split, Osijek and Rijeka, the cities of Zadar, Slavonski Brod, Varaždin and possibly Pula are also listed as strong regional centres. D. Magaš (2013) also suggests dividing Croatia into nine to ten regions in total, so that the two remaining regions cover the area of Bjelovar-Virovitica and Karlovac-Sisak, where major urban centres have weakened their position. The model used by D. Feletar and P. Feletar (2015) is similar to this proposal, with the differences of proposing Pula as a strong regional centre, including Slavonski Brod in Osijek region, and proposing Velika Gorica as the main urban centre of the so-called “Zagreb Ring”.

A. Toskić and D. Njegač (2003) emphasize the socio-economic structure of the population and the function of work centre as especially significant indicators, which led to their proposal of dividing Croatia into five large regions with four macroregional centres, as well as the separation of the urban region of Zagreb as a separate unit. A similar proposal is advanced by Ž. Kordej-De Villa and D. Pejnović (2015), with the difference of separating Northern Croatia with its centre in Varaždin as the fifth unit according and emphasizing the composite index of development as especially important indicator. Among the authors there are also differences on the issue of separating major subregional centres, with D. Magaš (2013) and A. Toskić and D. Njegač (2015) not including Požega, Virovitica, Čakovec, Krapina and Gospić, but including Vinkovci, just as D. Feletar and P. Feletar (2015) do. D. Magaš (2013) also added Velika Gorica, while D. Feletar and P.

i Veliku Goricu, a D. Feletar i P. Feletar (2015.) Veliku Goricu, Đakovo i Pazin.

Imajući u vidu iskustva navedenih autora i aktualna propitivanja postojećega teritorijalnog ustroja, u cilju analize privlačnosti glavnih urbanih središta Hrvatske u ovom radu su uz statističke pokazatelje vezane primarno uz demografiju, u većoj mjeri uzeti u obzir neki pokazatelji koji recentno nisu korišteni. To u prvom redu uključuje iscrpniju analizu pokazatelja vezanih uz dostupnost i prometne veze te analizu zastupljenosti funkcija više razine u glavnim urbanim središtima Hrvatske. Ovakav metodološki pristup odabran je radi boljeg sagledavanja stvarne privlačnosti županijskih sjedišta Hrvatske s obzirom na to da ona nije determinirana samo njihovim brojem stanovnika, nego i veličinom i brojem stanovnika prostora koji im administrativno pripada.

Promjene u područjima utjecaja glavnih urbanih središta Hrvatske u odnosu na stanje prije 1992. godine

Ključna posljedica uspostave novoga upravno-teritorijalnog ustroja umjesto nekadašnjih jedanaest zajednica općina i sto petnaest velikih općina na nodalno-funkcionalna središta Hrvatske višeg reda bila je smanjenje prenaplašenog utjecaja dotadašnjih makroregionalnih središta te afirmacija novoustanovljenih županijskih sjedišta kao regionalnih središta. Kao što se vidi na slici 1., novi teritorijalni ustroj znatno je reducirao doseg utjecaja Splita, Osijeka i Rijeke, a u manjoj mjeri je reduciran i doseg izravnog utjecaja Zagreba kao vodećeg, ujedno i nacionalnog središta. Istodobno je čak deset hrvatskih gradova koji nisu bili sjedišta nekadašnjih zajednica općina (Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Požega, Slavonski Brod, Vukovar, Pazin, Zadar, Šibenik i Dubrovnik) dobilo status županijskih sjedišta, a u jednom slučaju je upravno sjedište zamijenjeno (Krapina umjesto Zaboka kao sjedište Krapinsko-zagorske županije).

Nekadašnja zajednica općina Split (odnosno Dalmacije) preustrojena je na četiri županije sa sjedištima u Zadru, Šibeniku, Splitu i Dubrovniku, a unutar bivše zajednice općina Osijek status županijskih sjedišta su osim Osijeka dobili i Vukovar, Slavonski Brod i Požega. Iz bivše zajednice općina Rijeka izdvojeno je područje Istre

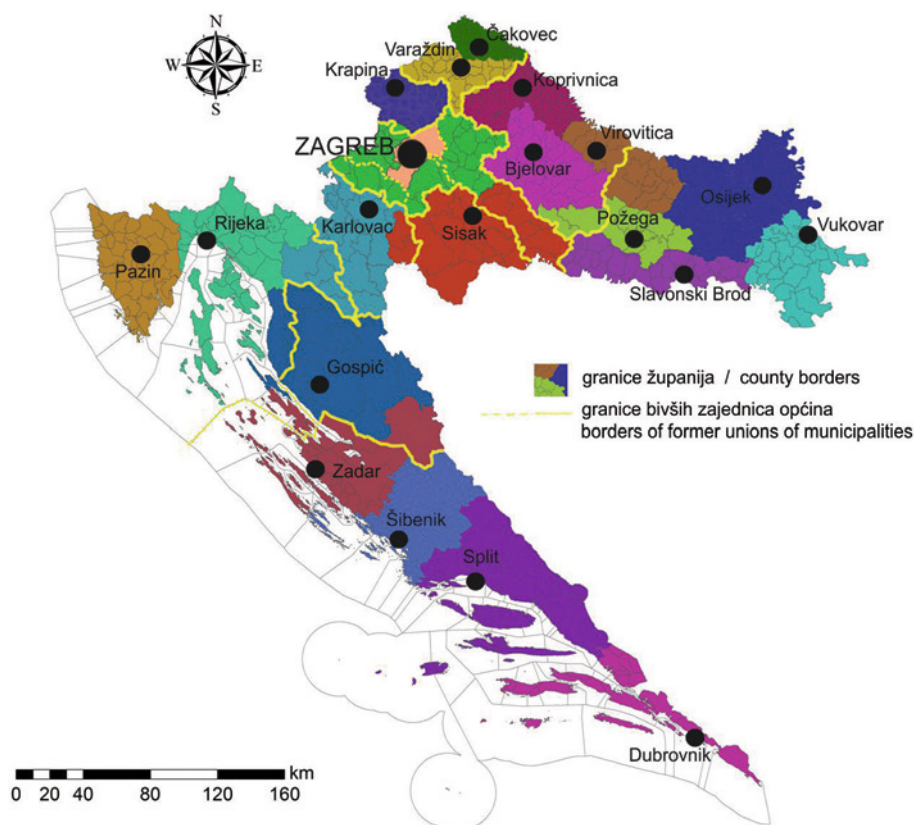
Feletar (2015) added Velika Gorica, Đakovo and Pazin.

Bearing in mind the experiences of the above-mentioned authors and the current debates regarding the existing territorial organization, and for the purpose of analysing the areas of influence of the main urban centres in Croatia, this paper also emphasizes some indicators which have not been used recently, besides statistical indicators related mainly to demography. That includes above all a more detailed analysis of indicators linked to traffic accessibility and traffic links, as well as an analysis of presence of higher-level functions in main urban centres in Croatia. Such methodological approach was chosen in order to better understand the real attractiveness of Croatian county centres, because it is not determined only by their population and size, but also by the population of the area which administratively belongs to them.

Changes in areas of influence of major urban centres in Croatia in comparison with the pre-1992 status

A key consequence of the establishment of a new administrative-territorial organization into nodal-functional higher-level centres, instead of the former 11 “groups of municipalities” and 115 “large municipalities”, was a decrease in the area of overemphasized influence of all former macroregional centres and the affirmation of the newly established county capitals as regional centres. As can be seen in figure 1, the new territorial administration significantly reduced the areas of influence of Split, Osijek and Rijeka, and to a lesser extent reduced the area of influence of Zagreb as a leading urban centre and the capital of Croatia. At the same time ten Croatian towns which were not centres of former “groups of municipalities” (Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Požega, Slavonski Brod, Vukovar, Pazin, Zadar, Šibenik and Dubrovnik) were granted the status of county capitals, while in one instance the administrative capital was changed (Krapina instead of Zabok as the centre of Krapina-Zagorje County).

The former Group of Municipalities of Split (i.e. Dalmatia) was divided into four counties with centres in Zadar, Šibenik, Split and Dubrovnik, while within the former “group of municipalities” of Osijek the status of county centre was awarded, apart from Osijek, to Vukovar, Slavonski Brod and Požega. The area of Istria with its centre in Pazin was

Slika 1. Aktualni teritorijalni ustroj Hrvatske na županije i ustroj na zajednice općina prije 1992. godine
 Figure 1 Actual territorial organization of Croatia into counties and organization into groups of municipalities before 1992

sa sjedištem u Pazinu te područja bivših velikih općina Ogulin, Senj i Pag, dok je područje pod izravnim utjecajem Zagreba umanjeno pripajanjem bivših velikih općina Kutine i Novske Sisačko-moslavačkoj županiji. Umanjen je i radijus utjecaja Varaždina i Bjelovara, jer su unutar nekadašnjih zajednica općina Varaždin i Bjelovar izdvojene županije sa sjedištima u Čakovcu, Koprivnici i Virovitici.

Gradovi Karlovac, Sisak i Gospić zadržali su status upravnih sjedišta, ali im se prostor upravne nadležnosti povećao. Najviše je uvećan radijus upravnog utjecaja Siska, jer je u Sisačko-moslavačku županiju osim bivših velikih općina Kutina i Novska ušao i veći dio bivše velike općine Gvozd (do 1996. godine se nazivala Vrginmost), prije u sastavu Zajednice općina Karlovac. Izdvajanje Gvozda Karlovačkoj županiji uvjetno je kompenzirano pripajanjem znatno većeg područja

extracted from the former Group of Municipalities of Rijeka, as well as the areas of the former “large municipalities” of Ogulin, Senj and Pag, while the area under direct influence of Zagreb was decreased by annexation of the former “large municipalities” of Kutina and Novska to Sisak-Moslavina County. The areas of influence of the towns of Varaždin and Bjelovar were also reduced, because today’s counties with centres in Čakovec, Koprivnica and Virovitica were separated from the former “groups of municipalities” of Varaždin and Bjelovar.

The towns of Karlovac, Sisak and Gospić retained their status of administrative centres. However, their areas of administrative jurisdiction have also increased. Sisak’s area of jurisdiction has increased the most, because Sisak-Moslavina County also encompasses the former “large municipalities” of Kutina and Novska, as well as larger part of the former “large municipality” of

bivše velike općine Ogulin, dok su u sastav Ličko-senjske županije ušli gradovi Senj i Novalja, prije u sastavu nekadašnjih velikih općina Senj i Pag u Zajednici općina Rijeka. Ipak, Ličko-senjska županija je usprkos većem broju stanovnika manja od nekadašnje Zajednice općina Like zbog pripojenja površinski velike, ali slabo naseljene Općine Gračac u Zadarsku županiju. Promijenio se i obuhvat Grada Zagreba, jer su područja bivših velikih općina Zaprešić, Samobor i Velika Gorica pripojena Zagrebačkoj županiji. Stoga Zagrebačka županija usprkos smanjenju površine zbog izdvajanja područja Kutine i Novske ima znatno više stanovnika od nekadašnje Zajednice općina Zagreba. Jedina upravna cjelina čiji obuhvat nije bitno mijenjan je Krapinsko-zagorska županija, odnosno nekadašnja Zajednica općina Hrvatskog zagorja, jer je jedina teritorijalna promjena bila izdvajanje nove Općine Jakovlje u Zagrebačku županiju.

Iako su navedene promjene u upravnom smislu afirmirale više urbanih središta, utjecaj nekadašnjih makroregionalnih centara se kroz ponudu raznih trgovačkih i kulturnih sadržaja, mogućnosti školovanja i sl. i danas dijelom osjeća u područjima koja su im nekad upravno pripadala. Tako su istočni dijelovi područja Brodsko-posavske, Virovitičko-podravne i Požeško-slavonske, te veći dio Vukovarsko-srijemske županije i dalje u određenoj mjeri usmjereni na Osijek, područja Dubrovačko-neretvanske, Šibensko-kninske te, u mnogo manjoj mjeri, Zadarske županije na Split, a Istarska županija i dio Ličko-senjske županije na Rijeku. Prisutan je i određen utjecaj Varaždina na cijelo područje Međimurske županije, u manjoj mjeri i Bjelovara na dijelove Koprivničko-križevačke županije. Ujedno je ojačao utjecaj Zadra na znatan dio Ličko-senjske i Šibensko-kninske županije.

Ipak, zbog promjena upravno-teritorijalnog ustroja kod nekih prostornih cjelina mogu se uvjetno razmatrati promjene u gravitaciji na makroregionalnoj razini (Sl. 2.). Tako je uspostava Virovitičko-podravne i Požeško-slavonske županije, usporedo s opadanjem pojedinih upravnih nadležnosti grada Osijeka prostorno uvećala njegovu zonu utjecaja u odnosu na bivšu Osječku makroregiju. Naime, u njegovoj su se zoni utjecaja djelomično posredno našla i područja nekadašnjih velikih općina Virovitica i Pakrac, prije u sastavu Zajednice općina Bjelovara kao dijela tadašnje Zagrebačke makroregije. Na sličan način bi se moglo, da nije pojačanog

Gvozd (called Vrginmost until 1996), which used to be a part of the Group of Municipalities of Karlovac. The seclusion of Gvozd was conditionally compensated in Karlovac County with the addition of a much larger area of the former “large municipality” of Ogulin, while the towns of Senj and Novalja, which were formerly a part of the “large municipalities” of Senj and Pag within the Group of Municipalities of Rijeka, were added to the Lika-Senj County. However, Lika-Senj County, despite its larger number of inhabitants, is smaller in size than the former Group of Municipalities of Lika because of the seclusion of the large, but sparsely populated, Gračac Municipality into Zadar County. The area belonging to the City of Zagreb has also changed, because the former “large municipalities” of Zaprešić, Samobor and Velika Gorica were added to Zagreb County. This is why Zagreb County despite becoming smaller in territory by losing the areas of Kutina and Novska has a much larger population than the former Group of Municipalities of Zagreb. The only administrative unit whose scope has not significantly changed is Krapina-Zagorje County, the former Group of Municipalities of Hrvatsko Zagorje, because the only territorial change that happened to it is the seclusion of the new Municipality of Jakovlje to Zagreb County.

Although the above-listed changes affirmed the new urban centres, the influence of former macroregional centres is still present in the areas which used to belong to them through various economic and cultural services, education offer, etc. This is why the eastern parts of Brod-Posavina County, Požega-Slavonia County and Virovitica-Podravina County, and a larger part of Vukovar-Srijem County are still to a certain extent focused on the city of Osijek, while areas of the Dubrovnik-Neretva County, Šibenik-Knin County, and to a much lesser extent Zadar County, are focused on Split, and the area of Istria and the part of the Lika-Senj County are focused on the City of Rijeka. The influence of Varaždin is still present in the area of the Međimurje County, while the influence of Bjelovar is present to a lesser extent in parts of the Koprivnica-Križevci County. At the same time a stronger influence of the City of Zadar is evident in the parts of Lika-Senj and Šibenik-Knin County.

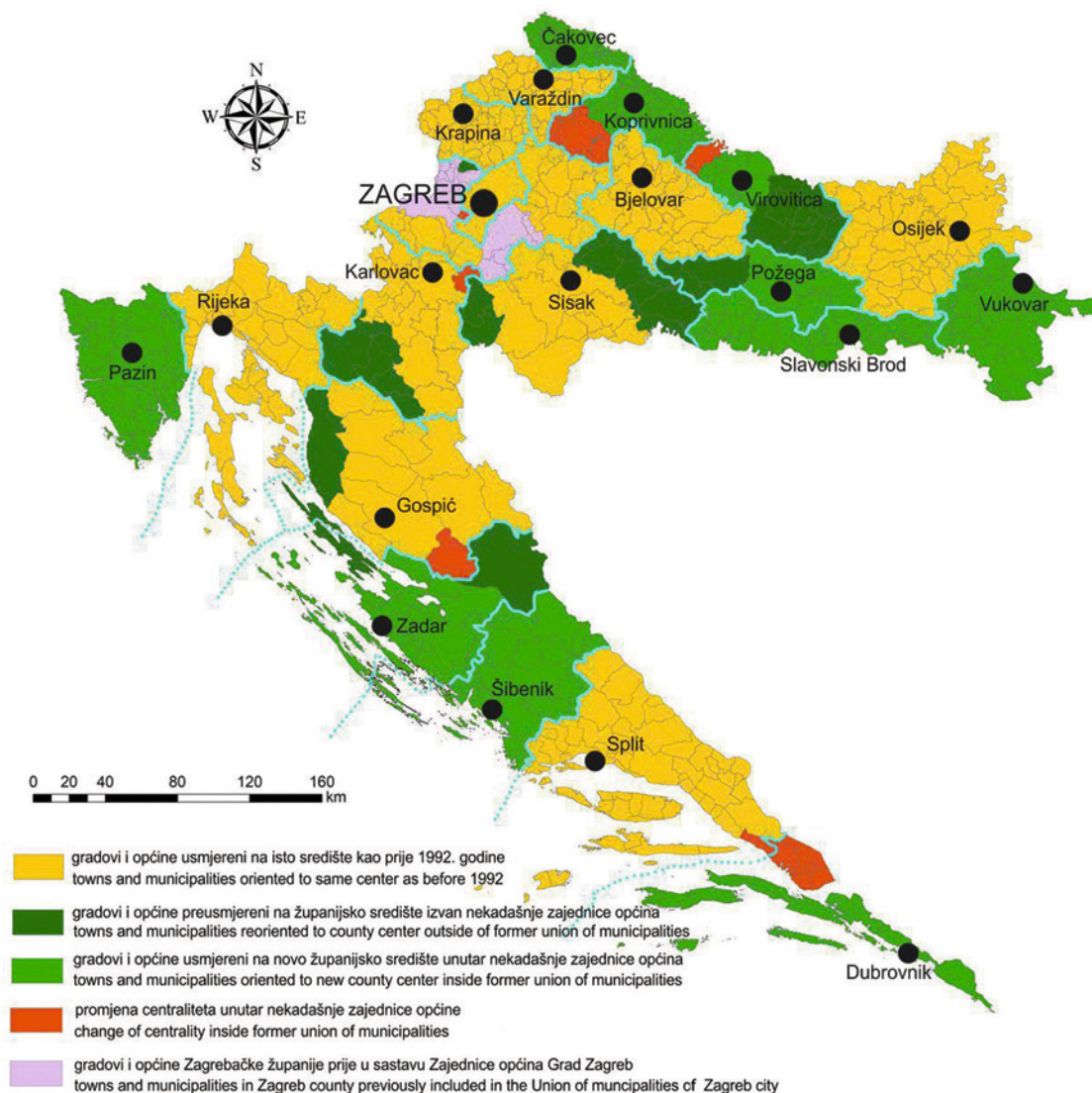
However, following the changes in the administrative-territorial organization, in certain areasthere has been a conditional change in the areas of influence at a macroregional level (Fig. 2). The establishment of Virovitica-Podravina County and Požega-Slavonia County simultaneously with the decline in jurisdictions of the city of Osijek,

razvoja Zadra, uvjetno govoriti o povećanom obuhvatu nekadašnje Splitske makroregije, jer su u sastav Zadarske županije ušli veći dio otoka Paga i Općina Gračac u Lici. Uvjetno rečeno, izmijenjen je i obuhvat nekadašnje Zagrebačke makroregije zbog vezivanja Ogulinskog područja uz Karlovac umjesto uz Rijeku te umanjena zbog preusmjerenja Virovitice i Pakraca prema Osijeku.

Time se Rijeka ističe kao jedino bivše makroregionalno središte, čiji je doseg utjecaja znatno smanjen, jer su zbog teritorijalnog preustroja iz njezine zone utjecaja izašla područja nekadašnjih općina Ogulin, Pag i Gračac, a nijedno područje nije ušlo. Utjecaj Rijeke kao središta dodatno umanjuje priključenje Senja i Novalje Ličko-senjskoj županiji, koja je zbog povoljnih prometnih veza i institucionalnog vezivanja pojedinih ustanova danas više usmjerena na Zadar kao snažno regionalno središte. Zbog posebnosti Istre, ne samo kao povijesno-zemljopisne cjeline, nego i kao jakoga urbaniziranog kompleksa, utjecaj Rijeke na područje Istarske županije je usto slabiji od utjecaja Splita kao najvećega grada povijesne cjeline Dalmacije na područja susjednih županija Šibensko-kninske i Dubrovačko-neretvanske, a treba uzeti u obzir i sve snažniji utjecaj Zadra na središnjem jadranskom hrvatskom pročelju. Do preusmjerenja u gravitaciji u odnosu na nekadašnji ustroj na zajednice općina došlo je i u Zagrebačkoj makroregiji, u kojoj je prije postojalo sedam zajednica općina, a danas se tu nalazi devet županija. Najvažnije promjene su smanjenje zona izravnog upravnog utjecaja Varaždina i Bjelovara te povećanje područja upravnog utjecaja, premda gospodarski i demografski vrlo oslabjelog, Grada Siska s obzirom na znatno veći obuhvat Sisačko-moslavačke županije od nekadašnje Zajednice općina Siska.

conditionally increased its area of influence in comparison with the area encompassed by the Group of Municipalities of Osijek. The reason is the fact that areas of the former "large municipalities" of Virovitica and Pakrac, which were formerly part of the Group of Municipalities of Bjelovar as part of Zagreb macroregion, indirectly found themselves within Osijek's zone of influence. If we disregard the development of Zadar as urban centre previously included in the Group of Municipalities of Split (Dalmatia), the same situation happened in former Split macroregion, because a larger part of the Island of Pag and the Municipality of Gračac in Lika became a part of Zadar County. The area encompassed by the Zagreb macroregion was also conditionally increased through the linking of the Ogulin area with Karlovac instead of Rijeka, and decreased through realignment of Virovitica and Pakrac toward Osijek.

This is why Rijeka is the only former macroregional centre whose area of influence is significantly reduced, because the areas of the former municipalities of Ogulin, Pag and Gračac were removed out of its zone of influence due to the territorial reorganization, while no new areas were added. The influence of Rijeka as a macroregional centre was additionally reduced by the inclusion of Senj and Novalja to Lika-Senj County, which is now more oriented toward Zadar as a strong regional centre because of advantageous traffic links and some institutional links. Due to the specificities of Istria as a historical region and complex urbanized area, the influence of Rijeka in the area of Istria County is also comparatively weaker than that of Split in the neighbouring counties of Šibenik-Knin and Dubrovnik-Neretva belonging to historical region of Dalmatia. Growing influence of Zadar on the central Adriatic Croatian front should be also taken into account. The realignment of influence relations as opposed to the former administrative organization into "groups of municipalities" also occurred within the Zagreb macroregion, which used to contain seven "groups of municipalities", and now contains nine. The most important changes are the decreasing of the direct administrative zone of influence of Varaždin and Bjelovar, as well as the enlargement of the administrative area of influence of the economically and demographically weakened town of Sisak, considering significantly larger area covered by Sisak-Moslavina County as opposed to the former Group of Municipalities of Sisak.

Slika 2. Promjene u usmjerenosti hrvatskih gradova i općina na upravna sjedišta nakon uspostave županija, gradova i općina 1992. godine

Figure 2 Changes in orientation of Croatian towns and municipalities on administrative seats after establishment of counties, towns and municipalities in 1992

Promjene vezane uz utjecaj pojedinih regionalnih središta prisutne su i unutar područja bivših zajednica općina, posebice Zajednica općina Bjelovara i Splita (Dalmacija). Tako područje bivše općine Križevaca danas nije gotovo uopće usmjerenjeno na Bjelovar, jer mu je Koprivnica kao županijsko sjedište znatno bliža, a veličinom i sadržajima koje pruža je ravnopravna Bjelovaru. S druge strane, usprkos upravnom usmjerenju područja bivših velikih općina Metković i Ploče na Dubrovnik zbog uključenja u Dubrovačko-neretvansku županiju, utjecaj Splita kao znatno većega i neznatno

Changes related to the influence of certain regional centres are also present within areas of former “groups of municipalities”, especially those of Bjelovar and Split (Dalmatia). For example, the area of the former “large municipality” of Križevci is nowadays almost completely uninfluenced by Bjelovar, because Koprivnica is much closer to it as the county capital, and is comparable with Bjelovar in size and services it can provide. On the other hand, despite the administrative reorientation of the former “large municipalities” of Metković and Ploče toward Dubrovnik because of their inclusion into Dubrovnik-Neretva County, the influence of

udaljenijega grada od Dubrovnika je u ovim područjima još uvijek prisutan.

U manjem broju slučajeva novi teritorijalni ustroj doveo je do preustroja bivših velikih općina na način da su se nove općine i gradovi našli u različitim županijama i tako bitno smanjili povezanost s nekadašnjim općinskim centrima. Takvi su slučajevi: Grad Novalja i Općina Lovinac u Ličko-senjskoj županiji (prije dijelovi velikih općina Pag i Gračac), općine Stupnik i Jakovlje u Zagrebačkoj županiji (prije dijelovi velikih općina Novi Zagreb i Donja Stubica), Općina Pitomača u Virovitičko-podravskoj županiji (prije dio velike općine Đurđevac), Općina Lasinja u Karlovačkoj županiji (prije dio velike općine Gvozd) te Općina Gradac u Splitsko-dalmatinskoj županiji (prije dio velike općine Ploče).² Povrh toga, gradovima Zagrebu, Svetoj Nedelji, Ludbregu, Novom Marofu, Osijeku, Novalji, Komiži te općinama Kravarsko, Ljubešćica, Lasinja, Gračac i Kistanje pripojena su neka naselja koja su pripadala bivšim velikim općinama čija sjedišta se danas nalaze u drugim županijama (URL 13, URL 14, URL 15, URL 16). I neka naselja u današnjim područjima gradova Siska, Garešnice i Benkovca, te u općinama Marija Bistrica, Gola, Vuka, Tovarnik, Oprtalj, Lovinac, Gradac i Orebić su prije bila usmjerena na sjedišta u drugim bivšim velikim općinama, ali u istoj županiji.

Intenzitet promjena koji je nastupio nakon 1992. godine upućuje na to da bi eventualni radikalni upravno-teritorijalni preustroj ponovno mogao dovesti do promjena u radijusu administrativnog utjecaja pojedinih nodalno-funkcionalnih središta. To znači i da bi važnost pojedinih gradova mogla opet porasti ili se smanjiti ovisno o pružanju budućih granica upravnih jedinica, posebice utvrde li se značajne promjene vezane uz prometnu dostupnost ili ako za to budu postojali određeni politički razlozi. Treba voditi računa i o tome da su usprkos određenim problemima u funkcioniranju, današnje županije pa i gradovi i općine u prostornom smislu uglavnom zaživjeli sa svojim

² Grad Pag i Općina Gračac danas se nalaze u Zadarskoj županiji, Grad Donja Stubica u Krapinsko-zagorskoj županiji, Grad Đurđevac u Koprivničko-križevačkoj županiji, Općina Gvozd u Sisačko-moslavačkoj županiji, a Grad Ploče u Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Nekadašnju veliku općinu Novi Zagreb danas čine zagrebačke gradske četvrti Novi Zagreb – zapad, Novi Zagreb – istok i Brezovica.

Split as a much larger city and only slightly more distant than Dubrovnik, is still present in this area.

In a smaller number of cases the new territorial organization led to the reorganization of former “large counties” in such a way that the new municipalities and towns found themselves in different counties and reduced the links they had with their former municipal centres. Such is the case in the town of Novalja and Lovinac Municipality in Lika-Senj County (which were formerly part of the “large municipalities” of Pag and Gračac), Stupnik Municipality and Jakovlje Municipality in Zagreb County (formerly part of the “large municipalities” of Novi Zagreb and Donja Stubica), Pitomača Municipality in Virovitica-Podravina County (formerly part of the “large municipality” of Đurđevac), Lasinja Municipality in Karlovac County (formerly part of the “large municipality” of Gvozd), as well as Gradac Municipality in Split-Dalmatia County (formerly part of the “large municipality” of Ploče).² Apart from that, the city of Zagreb, the towns of Sveta Nedjelja, Ludbreg, Novi Marof, Osijek, Novalja, Komiža, as well as the municipalities of Kravarsko, Ljubešćica, Lasinja, Gračac and Kistanje, transferred some settlements which used to belong to the former “large municipalities” whose centres are now in different counties (URL 13, URL 14, URL 15, URL 16). Some settlements in the areas currently belonging to the towns of Sisak, Garešnica and Benkovac, as well as to the municipalities of Marija Bistrica, Gola, Vuka, Tovarnik, Oprtalj, Lovinac, Gradac and Orebić used to be under the influence of centres in different former “large municipalities”, but within the same county.

The intensity of changes which occurred after 1992 signifies that a possible radical reorganization of the administrative-territorial units could once again lead to changes in the area of administrative influence of various nodal-functional centres. This means that the importance of certain towns could once again increase or decrease, depending on the arrangement of the borders of future administrative units, especially if there are significant changes in transport accessibility or due to certain political

² The town of Pag and Gračac Municipality are now a part of Zadar County, the town of Donja Stubica of Krapina-Zagorje County, the town of Đurđevac of Koprivnica-Križevci County, Gvozd Municipality of Sisak-Moslavina County, the town of Ploče of Dubrovnik-Neretva County. The former “large municipality” of Novi Zagreb is today divided among three districts of the City of Zagreb: Novi Zagreb Zapad, Novi Zagreb Istok and Brezovica.

stanovnicima. To potvrđuje izostanak znatnijih promjena županijskih i općinskih granica nakon 1998. godine, kao i izostanak zahtjeva za prekrajanjem županijskih granica u lokalnim sredinama – od izvornih četriristo osamdeset devet gradova i općina ustrojenih 1992. godine taj se broj povećao na petsto četrdeset tri u 1998. godini, a 2015. godine je dosegno petsto pedeset šest. Za razliku od toga, svojedobna podjela na politički osmišljene zajednice općina, izazivala je brojne otpore otpočeka, što potvrđuje činjenica da preustroj četiriju nekadašnjih velikih zajednica općina (ZO Dalmacije, ZO Osijek, ZO Varaždin i ZO Bjelovar) na više županija u slobodnoj Hrvatskoj uopće nije izazvao otpore. Stoga nije neobično što se usprkos brojnim zahtjevima za smanjenjem broja županija, gradova i općina nijedna hrvatska vlada u to nije upustila.

Razlike između prostornog obuhvata hrvatskih županija i stvarne gravitacije prema duljini prijevoznog puta i udaljenosti

Uspostava županija značajno je povećala dostupnost pojedinih dijelova Hrvatske do upravnih središta u odnosu na nekadašnje zajednice općina, posebice zajednice općina Rijeka, Osijek i Split (Dalmacija). Analizira li se trajanje prijevoznog puta i udaljenost do sjedišta županija, vidljivo je da su danas rijetke općine i gradovi od kojih prijevozni put do sjedišta županije traje više od dva sata ili je udaljenost veća od 100 kilometara (URL 6). Takvi se slučajevi odnose samo na udaljene otoke povezane trajektima i krajnji jug Jadranske Hrvatske, dok su u kontinentalnom dijelu gotovo sva općinska središta udaljena manje od sat vožnje do glavnih gradova svojih županija (URL 6).³

³ Svi podaci odnose se na udaljenosti od središta pojedinih naselja, a zbog stalnog ažuriranja web stranice www.hak.hr (URL 6) moguće je da se podaci razlikuju od sadašnjeg stanja, posebice kad je riječ o vremenu putovanja. Podaci za udaljenost u kilometrima odnose se na najkraću rutu neovisno o vrsti cestovne podloge i trajanju putovanja, a za vrijeme putovanja na najbržu rutu osobnim automobilom neovisno o duljini puta. U slučaju da ruta ide morskim putem, udaljenost se odnosi na trasu najpovoljnije trajektne veze, a vrijeme putovanja na prosječno trajanje puta trajektom bez čekanja prije ukrcaja.

reasons. We should take also into account that, despite some problems in their functioning, current counties, towns and municipalities have in territorial aspects become accepted by their population. This is confirmed by the lack of any significant changes of the county and municipal borders after 1998, as well as the absence of requests for changing county borders - out of the original 489 towns and municipalities organized in 1992 their number increased to 543 in 1998, while in 2015 it reached 556. Contrary to this, former politically designed division of the country into “groups of municipalities” caused strong resistance from the very beginning, while the territorial reorganization of four large former “groups of municipalities” (Dalmatia, Osijek, Varaždin and Bjelovar) into multiple counties in independent Croatia caused no objection at all. Therefore, it is no wonder that despite numerous demands for decreasing the number of counties, towns and municipalities, no Croatian government undertook this task.

Differences between the orientation based on the county boundaries and actual orientation based on the length of traffic routes and distance

The establishment of counties significantly improved the accessibility of certain areas in Croatia considering their administrative centres when compared with the former “groups of municipalities”, and especially those of Rijeka, Osijek and Split (Dalmatia). If we analyse the length of journeys and distance to county centres it is clear that there are now very few municipalities and cities/towns where the journey to the county centre takes more than two hours or the distance is greater than 100 kilometres. Such cases can be found only in distant islands linked by ferries and in the far south of Adriatic Croatia, while in the continental part of the country almost all municipal centres are less than an hour’s drive away from the centres of their respective counties (URL 6).³

³ All data are related to the distances from the centres of individual settlements and because of the constant updating of the website www.hak.hr (URL 3) it is possible that the data is different than the current status, especially relating to travel times. The information for distance in kilometres signifies the shortest route regardless of the quality of the road or the length of the journey, and for the fastest route the length of trip with a private car independently of the distance. In case the route crosses the sea, the distance includes the length of the shortest ferry route, and the average duration of a ferry trip without taking into account the time spent waiting to board it.

Više od dva sata potrebno je za put automobilom od sjedišta gradova i općina na otocima Korčuli i Lastovu do Dubrovnika, na otocima Hvaru i Visu do Splita te od Malog Lošinja i Raba do Rijeke. Između sat vremena i dva sata potrebno je za put od Splita do gradova i općina na otocima Braču, Šolti te u područjima Makarske rivijere, Imotske i Vrgorske krajine, za put od Dubrovnika do većeg dijela poluotoka Pelješca, otoka Mljeta i neretvanskog područja, za put od Rijeke do Cresa i Čabra, za put od Gospića do Senja, Novalje i Donjeg Lapca, za put od Zadra do Dugog otoka i Kolana na Pagu te za put od Šibenika do Ervenika, Cijljana i Kijeva. Gradovi i općine na Korčuli i Lastovu te općine Orebić i Otrić-Seoci u Dubrovačko-neretvanskoj županiji su uz Grad Mali Lošinj u Primorsko-goranskoj županiji ujedno jedine jedinice lokalne samouprave udaljene od svojih županijskih sjedišta više od 100 kilometara. Daleko najizoliranija hrvatska općina je Lastovo, od koje do županijskog sjedišta Dubrovnika put traje čak 4 sata i 44 minute, a put najkraćom trasom iznosi 198 kilometara.

U kontinentalnom dijelu Hrvatske jedine općine udaljene tek neznatno više od sat vremena vožnje od svojih županijskih središta su Saborsko i Rakovica (do Karlovca), Đulovac i Sirač (do Bjelovara), Dvor, Hrvatska Dubica i Gvozd (do Siska), Crnac i Zdenci (do Virovitice), Podravska Moslavina, Viljevo i Feričanci (do Osijeka) Gunja i Drenovci (do Vukovara) te Grad Lipik do Požege i Grad Orahovica do Virovitice. U unutrašnjosti Hrvatske rijetke su i općine udaljene od županijskih sjedišta više od 60 kilometara. Uz prethodno navedene općine Saborsko, Rakovica, Đulovac, Sirač, Dvor i Podravska Moslavina to se odnosilo još samo na Općinu Plaški u Karlovačkoj županiji, grad Novsku u Sisačko-moslavačkoj županiji, Općinu Farkaševac u Zagrebačkoj županiji, te općine Stara Gradiška, Okučani, Gornji Bogičevci i Dragalić u Brodsko-posavskoj županiji. Od županijskog sjedišta najudaljenija općina kontinentalne Hrvatske je Saborsko, od kojeg do Karlovca ima 79 kilometara vožnje po najkraćoj trasi ili sat i 15 minuta vožnje najbržim putem.

Za razliku od današnjih okolnosti, prije 1992. godine prosječno trajanje putovanja automobilom do sjedišta nekadašnjih zajednica općina je u mnogim dijelovima Hrvatske trajalo više od dva sata, posebice ima li se u vidu da nije bila razvijena mreža autocesta. Tako se iz svih gradova i općina današnje Zadarske županije do

It takes more than two hours by car from the centres of towns and municipalities on the islands of Korčula and Lastovo to reach Dubrovnik, from the islands of Hvar and Vis to reach Split and from Mali Lošinj and Rab to reach Rijeka. It takes between one hour and two hours to travel from Split to the towns and municipalities on the islands of Brač and Šolta, as well as to the area of Makarska riviera, Imotska Krajina and Vrgorska Krajina, to travel from Dubrovnik to the larger part of the peninsula of Pelješac, the Island of Mljet and the area around Neretva, as well as from Rijeka to Cres and Čabar, from Gospić to Novalja and Donji Lapac, from Zadar to Dugi otok and Kolan on the Island of Pag, and from Šibenik to Ervenik, Cijljane and Kijevo. The towns and municipalities of Korčula and Lastovo, as well as the municipalities of Orebić and Otrić-Seoci in Dubrovnik-Neretva County are, along with Mali Lošinj in Primorje-Gorski Kotar County, the only towns or municipalities which are more than 100 kilometres distant from their county centres. By far the most isolated municipality in Croatia is Lastovo, from where the journey to the county seat in Dubrovnik takes 4 hours and 44 minutes and the shortest route is 198 kilometres long.

In the continental part of Croatia, the only municipalities a little more than an hour's drive away from their county centres are: Saborsko and Rakovica (from Karlovac); Đulovac and Sirač (from Bjelovar); Dvor, Hrvatska Dubica and Gvozd (from Sisak); Crnac and Zdenci (from Virovitica); Podravska Moslavina, Viljevo and Feričanci (from Osijek); Gunja and Drenovci (from Vukovar); the town of Lipik from Požega; and the town of Orahovica from Virovitica. The municipalities in the interior of Croatia more than 60 kilometres away from their county centres are also rare. Apart from the previously mentioned municipalities of Saborsko, Rakovica, Đulovac, Sirač, Dvor and Podravska Moslavina, this refers only to the Plaški Municipality in Karlovac County, the town of Novska in Sisak-Moslavina County, Farkaševac Municipality in Zagreb County, and the municipalities of Stara Gradiška, Okučani, Gornji Bogičevci and Dragalić in Brod-Posavina County. The municipality of Saborsko is the furthest away from its county centre in Continental Croatia; the shortest drive to Karlovac is 79 kilometers, and it takes an hour and 15 minutes.

Unlike today, before 1992 the average time for a journey by car to the centres of former "groups of municipalities" in many parts of Croatia took over two hours, especially if we bear in mind that there was no developed highway network. So, from

Splita putovalo više od dva sata i prevaljivalo više od 100 kilometara, a iz većeg dijela današnje Dubrovačko-neretvanske županije više od tri sata te više od 150 kilometara. Više od dva sata vožnje i više od 100 kilometara iznosio je i put od Osijeka do zapadnih dijelova današnjih županija Požeško-slavonske i Brodsko-posavske, kao i put od Rijeke do otoka Paga. Zahvaljujući izgradnji autocesta Karlovac – Zadar – Split – Ploče i Velika Kopanica – Osijek nakon 2000. godine osobito je skraćen prijevozni put od Splita do naselja u područjima koje danas zauzimaju Zadarska i Dubrovačko-neretvanska županija (iako je za znatne dijelove tih županija ipak dulji od dva sata) te prijevozni put od Osijeka do naselja u području koje danas zauzima Brodsko-posavska županija.

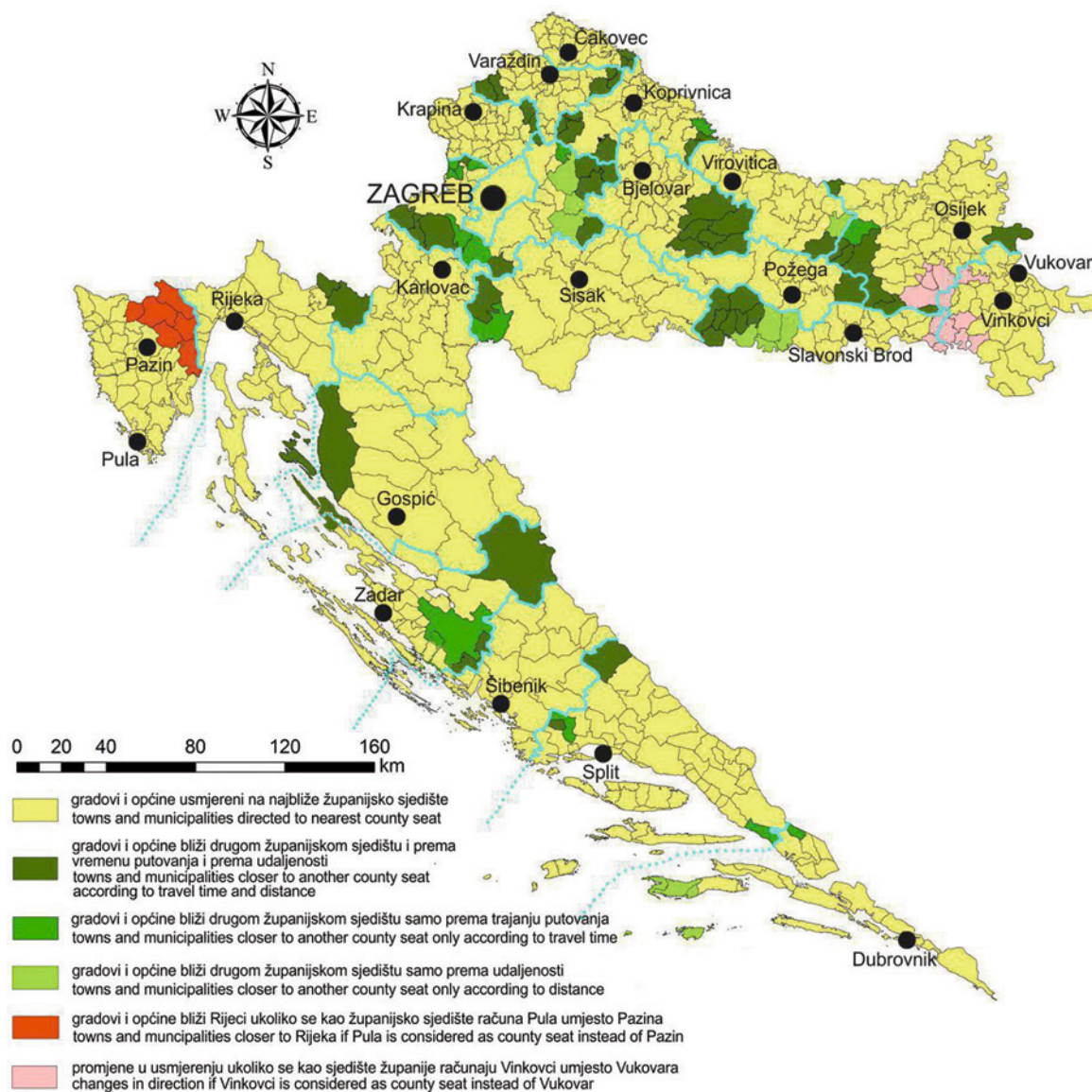
Usprkos boljoj dostupnosti novih županijskih sjedišta i stvaranja novih malih općina, teritorijalni preustroj uglavnom nije doveo do raskidanja tradicionalnih veza s nekadašnjim općinskim središtima. Kao što se vidi na slici 3., mnogo novih općina ostalo je usmjereno na znatno udaljenija županijska sjedišta na temelju prijašnje pripadnosti pojedinim velikim općinama. Primjeri za to su Općina Stankovci, prije u sastavu velike općine Benkovac, koja je pripala Zadarskoj županiji, ili Grad Vrlika, prije u sastavu velike općine Sinj, koji je pripao Splitsko-dalmatinskoj županiji. Obje jedinice lokalne samouprave znatno su bliže Šibeniku nego Zadru odnosno Splitu, ali zbog usmjerenosti Benkovca na Zadar i Sinja na Split kao snažnija središta nisu pripojene Šibensko-kninskoj županiji. Na sličan su način općine Trnava i Levanjska Varoš na temelju nekadašnje pripadnosti velikoj općini Đakovo ostale u sastavu Osječko-baranjske županije, iako su znatno bliže Slavonskom Brodu, a sličnih primjera ima i drugdje u Hrvatskoj.

Zbog održavanja tradicionalnih veza i cjelokupnih prostornih odnosa i županijske granice su mjestimično pratile granice nekadašnjih zajednica općina usprkos slabijoj dostupnosti nekih županijskih sjedišta. Tako je npr. Općina Bednja nekad u sastavu općine Ivanec ušla u sastav Varaždinske županije, iako je znatno bliža Krapini, dok je istodobno Općina Budinščina prije u općini Zlatar Bistrica ostala u sastavu Krapinsko-zagorske županije, iako je bliže Varaždinu. Još bolji primjer su nekadašnje općine Vrbovsko i Rab, čiji su cijeli teritoriji ostali u sastavu Primorsko-goranske županije, iako je Vrbovsko znatno bliže Karlovcu, a Rab bliži Gospiću (ako se izuzme pomorska veza), s

every town and municipality of the current Zadar County one had to travel to Split for over two hours and more than 100 kilometres by car, while from the larger part of the current Dubrovnik-Neretva County it took more than three hours and over 150 kilometres to reach Split. More than two hours and 100 kilometres by car was the distance from Osijek to the western part of today's Požega-Slavonia County and Brod-Posavina County, as well as the journey from Rijeka to the Island of Pag. Due to the building of motorways Karlovac – Zadar – Split – Ploče and Velika Kopanica – Osijek after the year 2000, the travel time from Split to the settlements in the areas which are currently part of Zadar and Dubrovnik-Neretva counties is much shorter today (although for substantial parts of those counties it is still longer than two hours), as well as between Osijek and the settlements in the area of today's Brod-Posavina County.

Despite better accessibility of the new county centres and the creation of new smaller municipalities, the territorial reorganization for the most part did not lead to the severing of traditional links with former municipal centres. As can be seen in figure 3, many new municipalities remain influenced by much more distant county centres on the basis of their former affiliation toward "large municipalities". For example, Stankovci Municipality, formerly a part of the "large municipality" of Benkovac, which now belongs to the Zadar County, or the town of Vrlika, formerly a part of the "large municipality" of Sinj, which now belongs to Split-Dalmacija County, although both municipalities are much closer to Šibenik as the seat of Šibenik-Knin County than to Zadar or Split. In a similar fashion the municipalities of Trnava and Levanjska Varoš, as they used to be part of the "large municipality" of Đakovo, remained a part of the Osijek-Baranja County, even though they are much closer to Slavonski Brod. Similar examples can be found in other parts of Croatia.

Due to traditional connections and spatial relationships the county borders also often followed the borders of the former "groups of municipalities" despite general weaker accessibility of certain county centres. For example, Bednja Municipality remained within Varaždin County because it formerly belonged to "large municipality" Ivanec even though it is significantly closer to Krapina. At the same time, Budinščina Municipality remained within Krapina-Zagorje County because it formerly belonged to "large municipality" of Zlatar Bistrica, even though it is closer to Varaždin. Other examples are former

Slika 3. Razlika između upravne usmjerenosti i prometne dostupnosti hrvatskih gradova i općina
Figure 3 Difference between administrative background and transport accessibility of Croatian towns and municipalities

time da put od Raba do Rijeke u duljini od čak 50 kilometara prolazi kroz Ličko-senjsku županiju. Ipak, ima i slučajeva mijenjanja tradicionalnih veza u kojima je ulogu imala bolja dostupnost novih županijskih sjedišta. Primjeri za to su preusmjerenje područja bivše općine Ogulin iz nekadašnje zone utjecaja Rijeke prema znatno bližem Karlovcu ili područja bivše općine Slatina iz zone izravnog utjecaja Osijeka prema znatno bližoj Virovitici. Blizina je zasigurno bila čimbenik i u razmjerno rijetkim slučajevima premještanja

municipalities of Vrbovsko and Rab, whose entire territory remained within Primorje-Gorski Kotar County, even though Vrbovsko is significantly closer to Karlovac, and Rab is closer to Gospić (if we exclude maritime links) as the capital of Lika-Senj County, bearing in mind that when driving from Rab to Rijeka you must travel 50 kilometres through Lika-Senj County. However, there are a few cases where the traditional connections were broken due to a better accessibility of new county centres. An example of this is the realignment of

manjih dijelova nekadašnjih velikih općina u druge županije kao što je npr. uključivanje Općine Jakovlje (prije u sastavu velike općine Donja Stubica) u Zagrebačku županiju ili Općine Pitomača (prije u sastavu velike općine Đurđevac) u Virovitičko-podravsku županiju.

Postoje i primjeri kad su prijašnje veze oslabjele usprkos slabijoj dostupnosti novih upravnih sjedišta, kao što je preusmjeravanje općina Gvozd i Topusko iz zone utjecaja Karlovca prema udaljenijem Sisku, uz koji su ove općine bile vezane tijekom kratkotrajnog funkcioniranja autonomnog kotara Glina u sastavu Sisačko-moslavačke županije. Na sličan je način zbog gravitacijske prevage Zadra i Općine Gračac usprkos tradicionalnoj pripadnosti prostoru Like i većoj udaljenosti do Zadra nego Gospića, ostala u sastavu Zadarske županije, uz koji se upravno vezala tijekom funkcioniranja autonomnog kotara Knin u sastavu Zadarsko-kninske županije. Suprotan primjer od Općine Gračac je preusmjeravanje Senja kao tradicionalnog dijela Kvarnera i Novalje na Pagu iz zone administrativnog utjecaja Rijeke prema udaljenijem Gospiću u Lici. Tu je dijelom važan čimbenik vjerojatno bila procjena da će Senj i Novalja kao gradovi više doći do izražaja u slabo naseljenoj Ličko-senjskoj županiji, nego kao rubni dijelovi goleme Primorsko-goranske županije ili pak Zadarske županije. Iz istih je razloga vjerojatno izostao i otpor pripajanju Dubrovačko-neretvanskoj županiji područja nekadašnjih velikih općina Metković i Ploče, iako je neretvansko područje prije bilo usmjereno na neznatno udaljeniji, ali znatno veći, gravitacijski snažniji i zbog izostanka potrebe prijelaza državne granice kod Neuma, bitno dostupniji Split.

Ovi primjeri navode na zaključak da su pri određivanju županijskih granica važnu ulogu imali lokalni politički interesi, što potvrđuje činjenica da današnji teritorijalni ustroj dosta odstupa od izvornoga i geografski koherentnijega prijedloga sedamnaest županija iz 1990. godine (VRBOŠIĆ, 1992.). Tada je npr. bilo predloženo da u sastav Virovitičke županije uđu i područja nekadašnjih velikih općina Grubišno Polje i Daruvar koja su tradicionalno dio užega slavonskog prostora kao i Virovitica, ali su ona usprkos većoj udaljenosti do Bjelovara nego do Virovitice ušla u Bjelovarsko-bilogorsku županiju (KLARIĆ, 1992.). Istodobno je bilo predloženo da područje bivše općine Orahovica ostane u sastavu tadašnje Osječke županije, ali je naknadno preusmjereno

the area of former Ogulin Municipality from the zone of influence of Rijeka to the much closer Karlovac, or the area of the former municipality of Slatina from the zone of immediate influence of Osijek toward the much closer Virovitica. Proximity was certainly a factor in the rare cases when smaller areas of former large municipalities were displaced into other counties, such as, for example, the incorporation of Jakovlje Municipality (formerly part of the “large municipality” of Donja Stubica) into Zagreb County, or the incorporation of Pitomača Municipality (formerly part of the “large municipality” of Đurđevac) into Virovitica-Podravina County.

There are also examples when former links were weakened despite the decreased accessibility of the new administrative centres, such as happened when Gvozd and Topusko municipalities were transferred from the Karlovac zone of influence toward the more distant Sisak, a town to which these municipalities were linked during the short-term functioning of the Autonomous District of Glina within Sisak-Moslavina County. In a similar way Gračac Municipality remained linked to Zadar as a stronger centre, to which it was linked while the Autonomous District of Knin existed within Zadar-Knin Municipality, despite belonging to the historical region of Lika and being much closer to Gospić as the centre of Lika-Senj County. An example opposite to Gračac Municipality is the shift of Senj and Novalja on Pag, as areas belonging to historic region of the Croatian Littoral from the zone of administrative influence of Rijeka as the main centre of Croatian Littoral toward the more distant Gospić in the mountain area of Lika. An important factor in this decision was probably the assessment that Senj and Novalja would have a better status in the sparsely-populated Lika-Senj County, than as fringe areas of the large Primorje-Gorski Kotar County. Probably for the same reason there was a lack of resistance to shifting of former “large counties” of Metković and Ploče to Dubrovnik-Neretva County, although Neretva area was formerly orientated towards a little bit more distant, but much larger Split with easier access as there is no need to cross an international border at Neum.

These examples lead us to the conclusion that during the determination of county borders local political interests played an important role, which is confirmed by the fact that the current territorial organization is significantly different from the original and geographically more coherent proposal for 17 counties in 1990 (VRBOŠIĆ, 1992.). For example, then it was proposed that the areas

na neznatno bližu, ali od Osijeka bitno manju i gravitacijski slabiju Viroviticu. Prema prijedlogu iz 1990. godine, i današnja Međimurska županija trebala je biti u sastavu Varaždinske županije, Brodsko-posavska u sastavu Požeške županije, Koprivničko-križevačka u sastavu Bjelovarske županije, dok je za dijelove današnje Zagrebačke županije predlagano uključanje u sastav tada predloženih županija Krapinske, Bjelovarske, Sisačke i Karlovačke (KLARIĆ, 1996.).

Iz navedenih primjera proizlazi da neka županijska središta imaju znatno širu zonu utjecaja od one koja proizlazi iz prometne dostupnosti i obratno. Tako je unatoč priključenju cijelog područja bivše općine Ogulina zona utjecaja Karlovca zapravo umanjena, jer bi s obzirom na kriterij dostupnosti Karlovačkoj županiji trebala pripadati i područja nekadašnjih velikih općina Vrbovsko, Jastrebarsko i Gvozd u županijama Primorsko-goranskoj, Zagrebačkoj i Sisačko-moslavačkoj. Manje područje utjecaja od onoga koji proizlazi iz kriterija dostupnosti imaju i Virovitica, Požega i Šibenik, dok se u sastavu županija sa sjedištem u Osijeku, Vukovaru, Slavanskom Brodu ili Zadru nalaze i općine bliže drugim županijskim sjedištima. Eventualni novi teritorijalni preustroj Hrvatske mogao bi stoga ponovno potaknuti promjene radijusa utjecaja u prostoru, a tako i rast odnosno pad važnosti pojedinih županijskih odnosno nodalno-funkcionalnih središta. Uzme li se u obzir to da je izgradnja autocesta nakon 2000. godine dosta utjecala na povećanje dostupnosti brojnih gradova, posebice Karlovca, Slavanskog Broda, Pule, Gospića i Zadra, prometne veze bi u tome mogle imati značajnu ulogu.

Raspored osnovnih funkcija u važnijim hrvatskim gradovima

Iz analize promjena u radijusima utjecaja najvažnijih hrvatskih gradova proizlazi da je nakon 1992. godine došlo do porasta važnosti većine gradova koji su postali sjedišta županija te Zagreba kao glavnoga grada države. Veći gradovi čija je nadležnost s obzirom na veličinu pripadajućeg prostora u upravnom smislu smanjena su Split, Osijek, Rijeka, Varaždin i Bjelovar, koji su prije 1992. godine bili sjedišta prostorno znatno većih zajednica općina. No, imajući u vidu da su zbog koncentracije vlasti u nekadašnjim „velikim“ općinama zajednice općina imale znatno manje upravnih ovlasti od

of former “large counties” of Grubišno Polje and Daruvar, which were historically part of Slavonia as well as Virovitica, become a part of Virovitica-Podravina County, but they were, despite a greater distance to Bjelovar than to Virovitica, made part of Bjelovar-Bilogora County (KLARIĆ, 1992). At the same time it was suggested that the area of the former Orahovica Municipality remained a part of what was then Osijek County, but it was subsequently transferred to the slightly closer, but much smaller and weaker centre Virovitica. According to the proposal from the year 1990, the current Međimurje County should have become a part of Varaždin County, Brod-Posavina County part of Požega County, Koprivnica-Križevci County part of Bjelovar-Bilogora County, while areas now belonging to Zagreb County should have been a part of then-proposed Krapina, Bjelovar, Sisak and Karlovac counties (KLARIĆ, 1996).

It is evident from the examples above that some county centres have a much wider zone of influence than could be derived from their traffic accessibility, and vice versa. This is why despite gaining the entire territory of the former municipality of Ogulin the zone of influence of Karlovac was actually reduced. When taking into account its traffic accessibility, Karlovac County should also contain the areas of the former “large municipalities” of Vrbovsko, Jastrebarsko and Gvozd in Primorje-Gorski Kotar County, Zagreb County and Sisak-Moslavina County. Virovitica, Požega and Šibenik also have a smaller area of influence than they should considering traffic accessibility, while counties with centres in Osijek, Vukovar, Slavonski Brod and Zadar contain numerous municipalities which are closer to other county centres. A possible new territorial organization of Croatia could again cause changes in the area of influence, as well as the fall and rise of in importance of individual counties and nodal-functional centres. When we take into account that the construction of a highway network after 2000 significantly improved traffic accessibility of numerous towns (especially Karlovac, Slavonski Brod, Pula, Gospić and Zadar), traffic networks could have an important role.

Distribution of Basic Functions in Major Urban Centres in Croatia

Based on the analysis of changes in the areas of influence of the most important towns in Croatia it can be concluded that after 1992 there was an increase in the importance of most towns which

današnjih županija, i ovih pet gradova je razvilo više novih funkcija. Stoga za određivanje stvarne snage pojedinih urbanih središta osobitu važnost imaju funkcije koje nisu striktno vezane uz status sjedišta županija, u prvom redu sudska vlast na regionalnoj razini, sustav općih bolnica kao najviši stupanj zdravstvene zaštite te prostorni raspored visokoškolskih ustanova. Značajnu ulogu imaju i ponuda raznolikih trgovačkih usluga i kulturnih sadržaja, jer te funkcije glavne gradove županija diferenciraju međusobno te u odnosu na ostale veće hrvatske gradove koji nisu središta županija i utjecaj im je ograničen samo na užu okolicu.

Glavni čimbenici koji determiniraju razvoj ovih funkcija su broj stanovnika tih gradova i prostora koji im gravitira, a u određenim slučajevima važan je i prostorni obuhvat, odnosno udaljenost urbanih središta od okolnih područja u njihovoj zoni utjecaja. Naime, osnovne funkcije nužno je osigurati u svim dijelovima države, što kod prometno izoliranih i rijetko naseljenih područja podrazumijeva osiguranje osnovnih sadržaja i u manjim gradovima. Problem prometne izolacije osobito je naglašen u slučaju Dubrovačko-neretvanske županije i Dubrovnika kao njezina središta, a problem rijetke naseljenosti u slučaju Ličko-senjske županije i njezina upravnog središta Gospića. No, praksu smještanja važnih funkcija u male gradove i u prostore s razmjerno malo stanovnika u iznimnim slučajevima prometne izolacije i rijetke naseljenosti imaju i druge države – tako je npr. županija (*fylke*) Finnmark u Norveškoj imala 73 000 stanovnika, a njezin glavni grad Vadsø 6 000 stanovnika, a županija (*county*) Leitrim u Irskoj samo 32 000 stanovnika, a njezin glavni grad Carrick on Shannon 4000 stanovnika 2011. godine (URL 4).

U tablici 1. prikazan je broj stanovnika svih županijskih središta, prostor koji mu gravitira, najudaljenija općina/grad u njegovoj zoni utjecaja te funkcije koje imaju. S obzirom na to da je Pula daleko najveći grad Istarske županije i ima gotovo sve glavne funkcije, ona je u tablici prikazana kao njezino središte umjesto administrativnog sjedišta Pazina u kojem se nalazi samo manji dio upravnih tijela Istarske županije. U tablicu je uvrštena i Velika Gorica kao daleko najveći grad Zagrebačke županije u kojoj je smješten i županijski sud te jedno od dva županijska veleučilišta. Dodatno su u tablicu uvršteni i gradovi Kutina, Makarska i Vinkovci, za koje je procijenjeno da bi s obzirom na potencijalnu gravitacijsku zonu i veličinu

became county centres, as well as Zagreb as the capital of the country. The only large cities whose importance declined considering the area under their administrative jurisdiction were Split, Osijek, Varaždin and Bjelovar, which used to be centres of much larger “groups of municipalities” prior to 1992. However, bearing in mind that because of the concentration of power in the former “large municipalities”, “groups of municipalities” contained less instruments of administrative power than the current counties, these five cities also developed many new functions. Therefore, for determination of the real influence of individual urban centres, functions which are not strictly related with their status of county centres are of special importance. This is primarily their judiciary authority on the regional level, the system of general hospitals as the highest level in the healthcare system, as well as the spatial distribution of universities and high schools. An important role also goes to the availability of varied retail offer and cultural services, seeing as these functions differentiate between individual county centres, as well as in relation to other larger towns in Croatia which are not centres of counties and their influence is limited only to their immediate surroundings.

Major factors determining the development of these functions are the number of inhabitants of these towns and areas influenced by them, while in some cases the distance of the urban centres from their surrounding influence areas are also a factor. Namely, the basic functions need to be met in all parts of the country, which in isolated and sparsely-populated areas means providing the basic services even in small towns. The problem of isolation from traffic routes is especially pronounced in Dubrovnik-Neretva County and Dubrovnik as its centre, while the problem of low population density is pronounced in Lika-Senj County and its administrative centre Gospić. The practice of placing important functions in small towns and in areas with relatively few inhabitants in exceptional cases of traffic isolation and sparse population exists in most countries - for example, the county (*fylke*) of Finnmark in Norway had only 73.000 inhabitants and its capital Vadsø 6.000, and the county of Leitrim in Ireland only 32.000 inhabitants and its capital of Carrick on Shannon 4.000 in 2011 (URL 4).

Table 1 shows the number of inhabitants of all county centres in Croatia, their areas of influence, the most distant municipality/town in its zone of influence, as well as the functions they provide. Considering that Pula is by far the largest town

Tablica 1. Područja utjecaja glavnih nodalno-funkcionalnih središta u Hrvatskoj
Table 1 Spheres of influence of main nodal-functional centres in Croatia

Vrsta regije <i>Type of region</i>	Grad – središte regije <i>City – centre of region</i>	Stanovnika 2011. <i>Population in 2011</i>	Optimalni obuhvat <i>Optimal scope</i>		Najudaljenija općina/grad <i>Most distant municipality/town</i>			Funkcije <i>Functions</i>
			km ² <i>sq km</i>	stan. 2011. <i>pop. 2011</i>	općina/grad <i>municipality / town</i>	vrijeme <i>time</i>	km <i>km</i>	
Regija I. reda <i>1st class region</i>	Zagreb – grad / <i>Zagreb city</i>	688.163	641	790.017	(Hum na Sutli)	(1h 2')	(70)	SBFTC
	Zagreb prsten / <i>Zagreb ring</i> Velika Gorica*	31.553	4.289	450.498	Hum na Sutli	1h 0'	81	Sf(T)
	Varaždin	38.839	1.991	289.755	Kotoriba	46'	42	SBFTC
	Bjelovar	27.024	5.194	285.086	Gradina	1h 16'	66	SBtc
	Karlovac	46.833	4.504	139.227	Korenica	1h 27'	99	SBftc
	Sisak	33.322	4.058	166.484	Dvor / Jasenovac	1h 17'	66	SBt
	Slavonski Brod	53.531	3.853	236.609	Pakrac / Lipik	1h 11'	91	SBfTC
	Osijek	84.104	7.827	519.651	Voćin	1h 53'	100	SBFTC
	Rijeka	128.384	5.369	317.792	Lopar / Mali Lošinj	2h 18'	123	SBFTC
	Pula (Pazin) **	57.460	2.813	208.055	Lanišće / Umag	1h 8'	81	SBF(T)c
Zadar	71.471	8.117	269.503	Donji Lapac	1h 42'	106	SBFTC	
Split	167.121	7.938	612.212	Komiža / Gradac	2h 28'	100	SBFTC	
Regija II. reda <i>2nd class region</i>	Koprivnica	23.955	1.906	125.643	Gornja Rijeka	53'	43	sBft
	Vukovar	26.468	2.454	179.521	Gunja	1h 17'	59	SBFTC
	Šibenik	34.302	2.984	109.375	Kijevo	1h 5'	66	SBFTC
	Dubrovnik	28.434	1.781	122.568	Lastovo	4h 44'	198	SBFTC
Subregija sa statusom županije <i>Subregion with county status</i>	Krapina	4.471	1.229	132.892	Hrašćina ****	50'	42	s(B)f
	Čakovec	15.147	729	113.804	Kotoriba	37'	35	sBft
	Virovitica	14.688	2.024	84.836	Crnac / Orahovica	1h 3'	59	sBt
	Požega	19.506	1.823	78.034	Lipik	56'	53	sBf
	Gospić	6.575	5.353	50.927	Donji Lapac / Senj	1h 20'	83	sBf
Subregija bez statusa županije <i>Subregion without county status</i>	Kutina	13.735	2.099	96.882	Pakrac	53'	41	
	Vinkovci	32.029	630***	54.055***	Gunja	52'	53	Bt
	Makarska	13.426	1.670	100.252	Mlinište	1h 17'	80	

Izvori / Sources: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2014, 2014.*, podaci iz vlastitih istraživanja / data from own research

Referentne vrijednosti: broj stanovnika središta regije 30.000 - 50.000, površina 2.000-3.000 km², broj stanovnika regije 150.000-250.000, udaljenost 1-1h 30' i 50-80 kilometara, 3-4 osnovne funkcije

Reference values: number of inhabitants of the centre of region 30.000 - 50.000, area 2.000-3.000 square km, number of inhabitants of the region 150.000- 250.000, distance 1-1h 30' and 50-80 kilometers, 3-4 basic functions

	iznad referentnih vrijednosti / above reference values
	unutar referentnih vrijednosti / within reference values
	ispod referentnih vrijednosti / below reference values

Funkcije: S – županijski sud, s – općinski sud, B – opća bolnica, F – sveučilište, f – veleučilište, T – veliki trgovački centar, t – trgovački centar srednje veličine, C – multipleks kino, (T) – funkcija nije locirana u upravnom sjedištu, već u drugom naselju iste županije

Functions: S – County court, s – Municipal court, B – General hospital, F – University, f – University of applied sciences, T – Big shopping mall, t – Medium size shopping mall, C – Multiplex cinema, (T) – Function is not located in the county seat, but in another town of the same county

* Glavno urbano središte županije je Pula / Pula is the major urban center in the county

** Velika Gorica je najveće naselje Zagrebačkog prstena / Velika Gorica is the largest town in the Zagreb ring

*** Budući da bi izdvajanjem subregije Vinkovaca iz Vukovarsko-srijemske županije subregija Vukovara bila znatno manja od Vinkovačke, u tablici se iznose podaci o površini i broju stanovnika potencijalne Vukovarske subregije / Since seclusion of Vinkovci subregion from Vukovar-Srijem county would cause much smaller size of remaining Vukovar subregion than Vinkovci subregion, in the table the data about the area and number of population of the area refer to the potential Vukovar subregion.

**** Podaci se odnose na lokacije sjedišta općina – Cavtat za Općinu Konavle i Trgovišće za Općinu Hrašćina / Data refer to the location of municipality seats – Cavtat for Konavle municipality and Trgovišće for Hrašćina municipality

jedini u Hrvatskoj još eventualno mogli biti županijska sjedišta.⁴ Optimalni obuhvat prostora koji gravitira ovim gradovima prikazan je za regionalnu i subregionalnu razinu, pri čemu je izdvojeno dvanaest županijskih sjedišta za koje je procijenjeno da udovoljavaju osnovnim uvjetima za funkciju središta regija, četiri grada koji tim uvjetima udovoljavaju djelomično te pet gradova za koje je procijenjeno da imaju samo status subregionalnih središta.

Optimalni obuhvat procijenjen je na temelju aktualne administrativne pripadnosti gdje je to bilo moguće, dok su u slučajevima potencijalnih županijskih sjedišta (subregija bez statusa županije) i pojedinih županijskih sjedišta I. reda u obzir uzeti i kriteriji prometne dostupnosti i tradicije. Naime, ako bi hipotetski došlo do novoga teritorijalnog preustroja Hrvatske na dvanaest županija, realno je za očekivati nove promjene u gravitaciji na nižoj razini kao i 1992. godine, odnosno uključenje pojedinih gradova i općina iz ukinutih županija u različite nove županije. To osobito vrijedi za Ličko-senjsku županiju, u kojoj su i danas zbog slabe privlačne snage i dostupnosti upravnog sjedišta Gospića njezini sjeverni dijelovi, naročito grad Senj, više usmjereni na Rijeku, a južni dijelovi, naročito Grad Novalja, na Zadar.

Najjednostavnija situacija je što se tiče prostorne organizacije sudske vlasti, jer se ona do 2010. godine posve poklapala sa županijskim ustrojem, a danas od tog ustroja odstupa tek neznatno. Naime, do 2010. godine postojao je po jedan županijski sud u svakoj županiji, ali je u cilju racionalizacije Županijski sud u Zagrebu postao nadležan i za Krapinsko-zagorsku županiju, sud u Varaždinu i za Međimursku i veći dio Koprivničko-križevačke županije, sud u Karlovcu i za Ličko-senjsku županiju, sud u Slavanskom Brodu i za veći dio Požeško-slavonske županije te sud u Bjelovaru i za Virovitičko-podravsku i manje dijelove Koprivničko-križevačke i Požeško-slavonske

⁴ Vinkovci su uz Pulu i Veliku Goricu jedini hrvatski grad s više od 30 000 stanovnika koji nije sjedište županije iako je najveći u županiji i na središnjem prometnom položaju. No, za razliku od Pule u odnosu na Pazin Vinkovci su po funkcijama inferiorni Vukovaru. Iako su Kutina i Makarska razmjerno mali gradovi, prostor koji im s obzirom na prometnu dostupnost potencijalno gravitira ima više stanovnika od Virovitičko-podravске, Požeško-slavonske i Ličko-senjske županije te veću površinu od Međimurske i Krapinsko-zagorske županije.

in Istria County and provides almost all major functions, it is shown in the table as its centre instead of its administrative centre in Pazin, where only a minority of the administrative bodies of Istria County are placed. The table also includes Velika Gorica as by far the largest city in Zagreb County and the location of the county court and one of its two universities of applied sciences. The towns of Kutina, Makarska and Vinkovci, are also included as they are the only towns in Croatia which could be considered as possible county centres due to their potential zones of influence and size.⁴ The optimal area of influence of each of these towns is shown for both regional and subregional level, where twelve county centres are emphasized as fully meeting the conditions for regional centres, four towns which meet some of the conditions and five towns which are estimated to have only the status of subregional centres.

The optimal area of influence is estimated based on current administrative organization where possible, while in cases of potential county seats (subregions without county status) and some county seats fully meeting the conditions for regional centres, the criteria of transport accessibility and tradition were also taken into account. Namely, if Croatia is reorganized into twelve counties it is realistic to expect new changes in gravity on the lower level as well as in 1992, i.e. inclusion of certain towns and municipalities from the abolished county in various new counties. This is especially a case with Lika-Senj County, where because of the weak attractiveness and transport accessibility of administrative centre Gospić, its northern part, particularly the city of Senj, is more oriented to Rijeka, and its southern part, particularly the city of Novalja, to Zadar.

The issue of territorial organization of judiciary authority is the least complex, because until 2010 it completely overlapped with the organization into counties, while it is currently only slightly different. Namely, until 2010 there was a county court for each county, but in an effort to reduce the expenses,

⁴ Along with Pula and Velika Gorica, Vinkovci is the only Croatian town with more than 30.000 inhabitants which is not the centre of a county, even though it is the largest and centrally located town in the county. However, unlike Pula in relation with Pazin, Vinkovci is inferior with regard to its functions to Vukovar. Although Kutina and Makarska are relatively small towns, the area which they influence because of traffic accessibility has more inhabitants than Virovitica-Podravina, Požega-Slavonia and Lika-Senj counties, and is larger in area than Međimurje and Krapina-Zagorje counties.

županije (URL 11). Iako u skladu s tim u Hrvatskoj postoji samo petnaest županijskih sudova, sudovi u Čakovcu, Koprivnici, Virovitici, Požegi, Gospiću te Zlataru (za Krapinsko-zagorsku županiju) i Novom Zagrebu imaju status općinskih sudova, što znači da se u njima obavlja sudska praksa kao i u ostalim županijskim sudovima (URL 12).⁵

Organizacija zdravstvene skrbi ne poklapa se sa županijskim ustrojem, ali opće bolnice postoje praktički u svim županijskim središtima te u Ogulinu, Pakracu, Novoj Gradiški, Našicama, Vinkovcima i Kninu (URL 8).⁶ Najcjelovitija razina zdravstvene usluge je u Zagrebu gdje djeluje nekoliko kliničkih centara sa specijaliziranim odjelima za sve osnovne vrste bolesti, Klinički bolnički centri djeluju i u Splitu, Rijeci i Osijeku, a u Varaždinu, Slavanskom Brodu, Zadru, Puli i Dubrovniku regionalne bolnice. S obzirom na pokrivenost svih županija ni sustav zdravstvene skrbi ne može poslužiti kao osnova za diferenciranje regionalnih središta, tim više što se iz prostornog rasporeda bolnica nameće zaključak da važnu ulogu u njihovu lociranju ima i tradicija. Naime, većina bolnica u Slavoniji, dakle i one u Vinkovcima, Novoj Gradiški i Pakracu kao gradovima koji nisu županijska sjedišta, izgrađena je još u 19. stoljeću. Eventualna reforma bolničkog sustava ionako ne podrazumijeva ukidanje bolnica u pojedinim gradovima, nego viši stupanj specijalizacije i organizacijsko spajanje kao kod sudske vlasti.

⁵ Prema Zakonu o područjima i sjedištima sudova iz 2014. godine, uz županijske sudove u trinaest sjedišta županija te u Puli za Istarsku županiju postoji i Županijski sud u Velikoj Gorici, nadležan za veći dio Zagrebačke županije i dio grada Zagreba južno od Save (gradske četvrti Novi Zagreb zapad, Novi Zagreb istok i Brezovica). Županijski sud u Zagrebu nadležan je za veći dio grada Zagreba sjeverno od Save (preostalih četrnaest gradskih četvrti) i manji dio Zagrebačke županije (bivše velike općine Dugo Selo i Sveti Ivan Zelina). Na taj način u svakoj županiji postoji po jedan županijski ili općinski sud, a samo u gradu Zagrebu dva.

⁶ Osim opće bolnice u Puli za Istarsku županiju jedina opća bolnica koja nije locirana u sjedištu županije je opća bolnica u Bračaku kod Zaboka za Krapinsko-zagorsku županiju, tako da opću bolnicu nema samo Zagrebačka županija. Posebne psihijatrijske bolnice osim u Zagrebu postoje na Ugljanu, u Lopači kod Rijeke, Kamporu na Rabu, Strmcu kod Nove Gradiške te u Popovači. Ostale specijalizirane bolnice izvan većih gradova uglavnom se odnose na one u toplicama (Krapinske, Stubičke, Daruvarske i dr.) i klimatskim lječilištima (Lovran, Biograd, Vela Luka i dr.).

Krapina-Zagorje County came under the jurisdiction of the County Court in Zagreb, Varaždin became responsible for Međimurje County and most part of the Koprivnica-Križevci County, Karlovac for Lika-Senj County, Slavonski Brod for the majority of Požega-Slavonia County and Bjelovar for the Virovitica-Podravina and parts of Koprivnica-Križevci and Požega-Slavonia counties (URL 11). Although this leaves Croatia with only 15 county courts, the courts in Čakovec, Koprivnica, Virovitica, Požega, and Gospić, as well as Zlatar (for Krapina-Zagorje County) and Novi Zagreb have the status Municipal Courts, which means that they have judicial authority just as County Courts (URL 12).⁵

The organization of health services does not overlap with the county organization, but general hospitals exist practically in all county centres, as well as in Ogulin, Pakrac, Nova Gradiška, Našice, Vinkovci and Knin (URL 8).⁶ The most complete level of health services exists in Zagreb, where there are several university hospitals with specialized departments for all major types of illnesses. University hospital centres are also present in Split, Rijeka and Osijek and regional hospitals in Varaždin, Slavonski Brod, Zadar, Pula and Dubrovnik. Considering the coverage of all counties, the system of healthcare cannot serve as a basis for differentiating between regional centres, even more because from the spatial distribution of the hospitals it is clear that an important cause for their location is the tradition. Namely, most of the hospitals in the counties covering the historical region of Slavonia, including those in Vinkovci, Nova Gradiška and Pakrac which are not

⁵ According to the Law on Court Territories and Centres from 2014, alongside county courts in 13 county centres, and Pula for Istria County, there is also a county court in Velika Gorica, which has jurisdiction over a small part of the City of Zagreb south of the River Sava (city districts Novi Zagreb West, Novi Zagreb East and Brezovica). The county court of Zagreb is responsible for the larger part of the city of Zagreb north of the Sava River (the remaining 14 city districts) and a smaller area of Zagreb County (the former "large municipalities" of Dugo Selo and Sveti Ivan Zelina). In this way each county has one county or municipal court, while only the city of Zagreb has two.

⁶ Apart from the general hospital in Pula for Istria County, the only general hospital which is not situated in the county seat is the hospital in Bračak near Zabok for Krapina-Zagorje County. So, the only county which does not have a general hospital is Zagreb County. Special psychiatric hospitals are, apart from Zagreb, situated on Ugljan Island near Zadar, Lopača near Rijeka, Kampor on Rab Island, Strmac near Nova Gradiška and in the town of Popovača. Other specialized hospitals outside major cities are mostly located in spas (Krapinske, Stubičke, Daruvarske and other) or in health resorts (Lovran, Biograd, Vela Luka and other).

Stanje u visokom školstvu najviše je promijenjeno u odnosu na ono prije osamostaljenja Hrvatske, jer su do 2002. godine postojala samo četiri sveučilišta u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku, a danas ih ima čak deset. Sveučilišta u Zadru, Dubrovniku i Puli osnovana su između 2002. i 2006. godine, od 2014. godine postoji i Sveučilište Sjever za Varaždin i Koprivnicu, a razmatra se i osnivanje sveučilišta u Slavonskom Brodu. Nakon 1996. godine osnivaju se i veleučilišta, koja danas djeluju u dvanaest hrvatskih gradova, u Zagrebu, Zaprešiću, Velikoj Gorici, Krapini, Čakovcu, Karlovcu, Požegi, Vukovaru, Rijeci, Gospiću, Šibeniku i Kninu. U Bjelovaru, Sisku, Petrinji, Vinkovcima, Iki kod Opatije, Zaboku, Đakovu i Gospiću djeluju izdvojeni fakulteti/studiji Zagrebačkog, Riječkog, Osječkog i Zadarskog sveučilišta, a u Ogulinu, Kutini, Novskoj, Križevcima, Virovitici, Novoj Gradiški, Pakracu, Pazinu, Poreču, Višnjaju, Otočcu, Dugopolju i Makarskoj posebne visoke škole (URL 1).⁷

Za razliku od sudstva i zdravstva, prostorna distribucija visokoškolskih ustanova upućuje na značajan stupanj diferencijacije u važnosti županijskih sjedišta. Uz vodeća sveučilišna središta Zagreb, Split, Rijeku i Osijek s više od 10 000 studenata ističu se i Zadar s više od 5 000 te Dubrovnik i Pula s manje od 5 000 studenata, a u manjoj mjeri i Varaždin, Koprivnica i Slavonski Brod. Zahvaljujući djelovanju veleučilišta Krapina, Čakovec, Karlovec, Požega, Vukovar, Gospić i Šibenik imaju nešto veću privlačnu snagu od Bjelovara, Siska i Virovitice. Na taj način Bjelovarsko-bilogorska, Sisačko-moslavačka i Virovitičko-podravska županija čine jedine tri županije u kojima sjedište nema sveučilište ili veleučilište, dok u Zagrebačkoj i Šibensko-kninskoj županiji postoje po dva veleučilišna centra.

⁷ Zagrebačko sveučilište osnovano je 1669., Riječko 1973., Splitsko 1974., Osječko 1975., obnovljeno Zadarsko 2002. (djelovalo 1396. – 1807.), Dubrovačko 2003., Pulska 2006. godine. Od 2006. godine u Zagrebu djeluje Katoličko sveučilište, a od 2008. i privatno sveučilište u Dubrovniku. Prvo veleučilište osnovano je u Dubrovniku 1996. godine, ali je kasnije, s pojedinim fakultetima, preraslo u sveučilište, kao i veleučilište u Varaždinu (Sveučilište Sjever). Društveno veleučilište u Zagrebu i Veleučilište u Splitu, osnovana 1998. godine, su nakon kraćeg djelovanja pripojena Zagrebačkom odnosno Splitskom sveučilištu.

the county seats, were built in the 19th century. In any way, possible reforms of the hospital system do not include closing hospitals in certain towns, but a larger degree of specialization and organizational merging, as was the case with judiciary authorities.

The situation in higher education has changed the most when compared to the period before Croatia gained independence, because before 2002 there were only four universities, while now there are ten. The universities in Zadar, Dubrovnik and Pula were founded between 2002 and 2006, since 2014 there is also University North for Varaždin and Koprivnica, and a future university in Slavonski Brod is also being considered. After 1996 universities of applied sciences were also founded, and they are currently present in 12 Croatian cities - Zagreb, Zaprešić, Velika Gorica, Krapina, Čakovec, Karlovec, Požega, Vukovar, Rijeka, Gospić, Šibenik and Knin. In Bjelovar, Sisak, Petrinja, Vinkovci, Ika near Opatija, Zabok, Đakovo and Gospić there are separate faculties belonging to the universities of Zagreb, Rijeka, Osijek and Zadar while in Ogulin, Kutina, Novska, Križevci, Virovitica, Nova Gradiška, Pakrac, Pazin, Poreč, Višnji, Otočac, Dugopolje and Makarska there are independent colleges (URL 1).⁷

Unlike the judiciary and health care, the spatial distribution of institutions of higher learning indicates that there is a significant differentiation in the importance of county centres. Besides leading university centres in Zagreb, Split, Rijeka and Osijek each with more than 10.000 students, there is the University of Zadar with more than 5.000 students, in Dubrovnik and Pula with less than 5.000 students, and to a lesser extent also in Varaždin, Koprivnica and Slavonski Brod. Owing to their universities of applied sciences, Krapina, Čakovec, Karlovec, Požega, Vukovar, Gospić and Šibenik are more attractive as town centres than Bjelovar, Sisak and Virovitica. Because of this, Bjelovar-Bilogora County, Sisak-Moslavina County and Virovitica-Podravina County are the only three counties whose centres do

⁷ The University of Zagreb was founded in 1669, Rijeka 1973, Split 1974, Osijek 1975, reestablished Zadar University in 2002 (operated 1396-1807), Dubrovnik 2003 and Pula 2006. The Catholic University has been active in Zagreb since 2006, and a private university in Dubrovnik since 2008. The first university of applied sciences was founded in Dubrovnik in 1996, but was later with individual faculties transformed into a university, just as the University of Applied Sciences of Varaždin (University North). The vocational universities of Zagreb and Split, which were founded in 1998, were shortly made part of the Zagreb and Split universities.

Kao važan pokazatelj diferenciranja između većih gradova ističe se i pružanje široke lepeze trgovačkih usluga, što u današnje vrijeme uglavnom podrazumijeva djelovanje trgovačkih centara. Nekoliko velikih trgovačkih centara postoji u Zagrebu, po dva veća u Splitu, Rijeci, Osijeku i Zadru, a po jedan u Varaždinu, Slavanskom Brodu te kod Zaprešića u Zagrebačkoj županiji. Trgovački centri srednje razine postoje u Karlovcu, Sisku, Vukovaru, Poreču, Šibeniku i Dubrovniku, nešto manji u Čakovcu, Koprivnici, Bjelovaru, Virovitici i Vinkovcima, a grade se i veliki trgovački centar u Puli te manji u Požegi (URL 9). Na taj način jedine hrvatske županije u kojoj trgovačkih centara nema niti se predviđaju su Krapinsko-zagorska i Ličko-senjska županija, u kojima nema niti gradova s više od 10 000 stanovnika.

Slično velikim trgovačkim centrima, i postojanje multipleks kina jest dobar indikator za diferenciranje nodalno-funkcionalnih središta. Naime, nakon gašenja većine klasičnih kina pod utjecajem razvitka novih tehnologija, svakodnevne kinopredstave u Hrvatskoj održavaju se uglavnom u multipleks kinima smještenim u velikim gradovima. Većina je smještena unutar velikih trgovačkih centara, a najviše ih ima u Zagrebu, ukupno pet. Split ima dva multipleks kina, Rijeka, Osijek, Zadar i Varaždin po jedno, nešto manji multipleksi postoje i u Slavanskom Brodu, Vukovaru, Šibeniku i Dubrovniku, a u gradnji ili pripremi su i multipleksi u Puli i Karlovcu (URL 2, URL 3). Kinopredstave se svakodnevno održavaju u Velikoj Gorici, Čakovcu, Koprivnici, Bjelovaru, Sisku i Gospiću, a na području Krapinsko-zagorske, Virovitičko-podravске i Požeško-slavonske županije te u pojedinim manjim hrvatskim gradovima tek povremeno (URL 7).

Iz analize funkcija koje pružaju hrvatske županije i njihova glavna urbana središta može se zaključiti da Zagreb kao glavni i najveći grad države ima daleko najrazvijenije funkcije i sadržaje. Na drugom je mjestu Split, slijede Rijeka i Osijek te pojedina veća županijska središta među kojima se brojnošću i snagom centralnomjesnih funkcija posebno ističe Zadar, a u nešto manjoj mjeri Varaždin i Slavonski Brod. Razmjerno dobro su osnovne funkcije i sadržaje razvili Pula, Karlovac i Sisak, ali i od njih manji te po potencijalnom radijusu utjecaja znatno slabiji centri Dubrovnik, Šibenik i Vukovar. Iako u ovom radu ostale funkcije nisu iscrpnije analizirane, navedenih trinaest gradova su slično

not have either a university or a university of applied sciences, while in Zagreb County and Šibenik-Knin County there are two universities of applied sciences located in different towns.

An important indicator for differentiating between larger cities is their availability of providing a varied retail offer, which today basically means the presence of shopping malls. There are several large shopping malls present in Zagreb, two large ones each in Split, Rijeka, Osijek and Zadar, and one large each in Varaždin, Slavonski Brod and near Zaprešić in Zagreb County. Medium-sized shopping malls exist in Karlovac, Sisak, Vukovar, Poreč, Šibenik and Dubrovnik. There are smaller-sized shopping malls in Čakovec, Koprivnica, Bjelovar and Vinkovci, while a large shopping mall is currently being built in Pula, and a smaller one in Požega (URL 9). There are only two Croatian counties which do not have shopping malls nor are they planned to be constructed. They are Krapina-Zagorje County and Lika-Senj County, where there are no neither towns with more than 10.000 inhabitants.

Similar to large shopping malls, the distribution of multiplex cinemas is also a good indicator of differentiating nodal-functional centres. After closing down of most traditional cinemas due to the development of new technologies, daily projections in Croatia are mostly offered in multiplex cinemas located in large towns. They are mainly situated within shopping malls, and Zagreb has most of them – five in total. Split has two multiplex cinemas, Rijeka, Osijek, Zadar and Varaždin have one each, smaller multiplex cinemas are also in Slavonski Brod, Vukovar, Šibenik and Dubrovnik, while multiplex cinemas are also being built or are planned in Pula and Karlovac (URL 2, URL 3). Small cinemas are open every day in Velika Gorica, Čakovec, Koprivnica, Bjelovar, Sisak and Gospić, while in the area of Krapina-Zagorje, Virovitica-Podravina and Požega-Slavonia counties, as well as in smaller Croatian towns, they are open only occasionally (URL 7).

From the analysis of functions provided by Croatian counties and their main urban centres it can be concluded that Zagreb as the capital and largest city in the country has by far the most developed functions and services. In the second place is the city of Split, which is followed by Rijeka and Osijek. Almost all the functions provided by Rijeka and Osijek are present in Zadar as a prominent example with regard to the services it provides, and in slightly lower extent also in Varaždin and Slavonski Brod. Relatively good functions have also been developed in Pula, Karlovac and Sisak, but also in Dubrovnik,

rangirani i kada je riječ o drugim sredšnjim funkcijama višeg reda poput djelovanja kazališta, banaka, gospodarskih komora, osiguravajućih društava itd. Za razliku od spomenutih gradova, nekoć utjecajni Bjelovar po razvijenosti glavnih funkcija danas nije jači od Koprivnice pa ni od Virovitice, koji su mu prije 1992. godine bili podređeni u sklopu Zajednice općina Bjelovara. Usprkos kontinuitetu upravnih funkcija iz prijašnjeg razdoblja, slabije su se razvijala i dva najmanja županijska središta Gospić i Krapina, koja je funkciju sjedišta županije preuzela od središta nekadašnje Zajednice općina Hrvatskog zagorja, Zaboka. Ipak, Virovitica, Gospić i Krapina te također nešto slabija županijska središta Čakovec i Požega po pojedinim funkcijama koje obavljaju imaju veći značaj od podjednako velikih ili većih gradova koji nisu sjedišta županija poput Vinkovaca, Đakova, Kutine ili Samobora.

Mogućnosti afirmacije glavnih urbanih središta Hrvatske

Usprkos važnosti lociranja upravnih i drugih funkcija u sjedišta županije, utjecaj tih funkcija na razvitak gospodarstva i porast broja stanovnika je gotovo nemoguće procijeniti. Naime, na gospodarska i demografska kretanja mnogo veći utjecaj imale su posljedice ratnih zbivanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te zatvaranje brojnih industrija, a postoje i problemi razlika u metodologiji popisa stanovništva (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova* 2011., 2013., URL 10)⁸ te različitosti u administrativnom prostornom obuhvatu pojedinih gradova. Tako se na temelju podataka iz tablice 2. vidi da su najveći demografski rast u razdoblju od 2001. do 2011. ostvarila prigradska naselja Solin kod Splita i Sesvete kod Zagreba, poznata po velikom doseljavanju Hrvata iz Bosne i Hercegovine, a

⁸ U popisima stanovništva iz 2001. i 2011. godine je u skladu s međunarodnim statističkim standardima primijenjen koncept uobičajenog mjesta stanovanja („place of usual residence“), dok su u popisu stanovništva iz 1991. godine i prijašnjim popisima popisivane sve osobe s prebivalištem u Hrvatskoj bez obzira na to jesu li u vrijeme popisa bile prisutne u prebivalištu, a što je uključivalo i značajan broj osoba na radu u inozemstvu koji se danas ne popisuju. Iako ni podaci iz popisa 2011. godine nisu u potpunosti usporedivi s podacima iz 2001. godine zbog uključivanja osoba koji su imale namjeru iseliti se ili su se sezonski vraćale u mjesto stalnog stanovanja, zbog razmjerno malih razlika ovdje su korišteni za donošenje općih zaključaka.

Šibenik and Vukovar as relatively smaller towns with smaller zones of influence. Although this paper does not contain a more detailed analysis of other functions, the 13 towns previously mentioned are similarly ranked with regard to other higher-order central functions such as the presence of theatres, banks, insurance companies, chambers of commerce, etc. Unlike previously mentioned towns, once influential Bjelovar is not stronger by the development of primary functions than Koprivnica or even Virovitica, which were subordinate to it within the Group of Municipalities of Bjelovar before 1992. Despite the continuity of administrative functions from the previous period, the two smallest county centres of Gospić and Krapina, which took over the function of county centre from Zabok as the centre of the former Group of Municipalities of Hrvatsko Zagorje, also developed slowly. However, Virovitica, Gospić and Krapina, as well as Čakovec and Požega, as somewhat weaker county centres considering the functions they perform have greater importance than the similarly sized or larger towns which are not centres of counties, such as Vinkovci, Đakovo, Kutina or Samobor.

Possibility of Affirmation of Major Urban Centres in Croatia

Despite the importance of placing administrative and other functions in centres of counties, the effect of carrying out these functions on economic development and population growth is almost impossible to estimate. The consequences of wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina, as well as the closing down of numerous factories, had a much greater influence, and there is also the problem in the different methodology used in the censuses (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova* 2011, 2013, URL 10),⁸ and differences in administrative spatial coverage of certain cities. For example, Table 2 clearly shows that the largest population growth in

⁸ In the 2001 and 2011 censuses according to international statistic standard the concept of “place of usual residence” was used, while in the 1991 census and previous censuses all persons resident in Croatia were included, regardless of whether they were present at the time of the census, which included a significant number of persons who were working abroad, and which were not included in the later censuses. Although the data from the 2011 census is not completely compatible with the 2001 data because it included the persons who had the intention of migrating or were returning temporarily after seasonal work, the differences are relatively minor and data from both censuses was used in this paper to make general assumptions.

iznimno su rasla i druga prigradska naselja poput Dugog Sela kod Zagreba ili Kastva kod Rijeke. Od županijskih sjedišta, i to u mnogo manjoj mjeri, rastu samo Zadar te Gospić zahvaljujući obnovi nakon ratnih razaranja.

the 2001-2011 period was achieved in the suburban towns of Solin near Split and Sesvete near Zagreb, which are known for the large number of Croats who moved here from Bosnia and Herzegovina, while other suburban settlements such as Dugo Selo near Zagreb or Kastav near Rijeka also experienced significant growth. The only county centres which experienced population growth, but at a much slower rate, are Zadar and Gospić, the latter owing to the rebuilding after the destruction caused in war.

Tablica 2. Broj stanovnika hrvatskih gradova s više od 15 000 stanovnika u 2001. i 2011. godini
Table 2 Number of inhabitants of Croatian cities with more than 15.000 inhabitants in 2001 and 2011

Važnost grada <i>Importance of the city</i>	Grad <i>City</i>	Broj stanovnika 2001. <i>Population in 2001</i>		Broj stanovnika 2011. <i>Population in 2011</i>		Razlika u % <i>Difference in %</i>	
		uže <i>proper</i>	upr. pod. <i>adm. area</i>	uže <i>proper</i>	upr. pod. <i>adm. area</i>	uže <i>proper</i>	upr. pod. <i>adm. area</i>
Regionalno središte I. reda <i>1st class regional center</i>	Zagreb	691.724	779.145	688.163	790.017	-0,5	1,4
	Split	175.140	188.694	167.121	178.102	-4,6	-5,6
	Rijeka	143.800	144.043	128.384	128.624	-10,7	-10,7
	Osijek	90.411	114.616	84.104	108.048	-7,0	-5,7
	Zadar	69.556	72.718	71.471	75.062	2,8	3,2
	Slavonski Brod	58.642	64.612	53.531	59.141	-8,7	-8,5
	Pula	58.594	58.594	57.460	57.460	-1,9	-1,9
	Karlovac	49.082	59.395	46.833	55.705	-4,6	-6,2
	Sisak	36.785	52.236	33.322	47.768	-9,4	-8,6
	Varaždin	41.434	49.075	38.839	46.946	-6,3	-4,3
Regionalno središte II. reda <i>2nd class regional center</i>	Šibenik	37.060	49.374	34.302	46.332	-7,4	-6,2
	Dubrovnik	30.436	43.770	28.434	42.615	-6,6	-2,6
	Bjelovar	27.783	41.869	27.024	40.276	-2,7	-3,8
	Koprivnica	24.809	30.994	23.955	30.854	-3,4	-0,5
	Vukovar	30.126	31.670	26.468	27.683	-12,1	-12,6
Subregionalno središte sa statusom sjedišta županije <i>Subregional center with county seat status</i>	Čakovec	15.790	27.526	15.147	27.104	-4,1	-1,5
	Požega	20.943	28.201	19.506	26.248	-6,9	-6,9
	Virovitica	15.589	22.618	14.688	21.291	-5,8	-5,9
	Gospić	6.088	12.980	6.575	12.745	8,0	-1,8
	Krapina	4.647	12.950	4.471	12.480	-3,8	-3,6
Potencijalno ili alternativno sjedište županije <i>Potential or alternative county seat</i>	Velika Gorica	33.339	63.517	31.553	63.517	-5,4	0,0
	Vinkovci	33.239	35.912	32.029	35.312	-3,6	-1,7
	Kutina	14.814	24.597	13.735	22.760	-7,3	-7,5
	Makarska	13.381	13.716	13.426	13.834	0,3	0,9
	Zabok	2.859	9.365	2.714	8.994	-5,1	-4,0
	Pazin	4.986	9.227	5.282	8.638	5,9	-6,4
Ostali gradovi s više od 15.000 stanovnika <i>Other cities with more than 15.000 inhabitants</i>	Sesvete	44.914	59.212	54.085	70.009	20,4	18,2
	Solin	15.850	19.011	20.212	23.926	27,5	25,9
	Zaprešić	17.538	23.125	19.644	25.223	12,0	9,1
	Đakovo	20.912	30.092	19.491	27.745	-6,8	-7,8
	Samobor	15.147	36.182	15.956	37.633	5,3	4,0
	Petrinja	13.801	23.413	15.683	24.671	13,6	5,4
	Metković	13.873	15.384	15.329	16.788	10,5	9,1

Izvori / Sources: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. – Stanovništvo prema spolu i starosti*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013., URL 10

Najveći pad broja stanovnika u istom razdoblju imali su od županijskih sjedišta Vukovar, Rijeka i Sisak, poznati po gašenju mnogih industrijskih pogona, a još veći pad od više od 20% manji gradovi Ogulin i Beli Manastir. Iako usporedba s podacima iz 1991. godine nije relevantna zbog prevelikih razlika u metodologiji popisa stanovništva, i u razdoblju od 1991. do 2001. godine najveći porast ostvarili su isti gradovi (HRŽENJAK, 1993.), jedino je od županijskih sjedišta znatniji rast imao Slavonski Brod zbog privremenog useljavanja velikog broja Hrvata iz Bosanske Posavine. U istom razdoblju najveći pad broja stanovnika imali su od važnijih gradova Gospić, Vukovar i Petrinja zbog velikih razaranja tijekom Domovinskog rata. Iako iz toga proizlazi da je lociranje osnovnih funkcija imalo razmjerno mali utjecaj na razvitak pojedinih gradova, gotovo sva županijska sjedišta razvila su i funkcije koje nisu izravno vezane uz funkciju sjedišta županija.

Zbog toga ni pripajanje manjih županija većima radi racionalizacije ili prilagođavanja NUTS-u regija Europske unije ne bi moglo bitno promijeniti zone utjecaja sadašnjih županijskih središta, a za to nema ni potrebe. Naime, usklađivanje s NUTS-om nisu činile ni druge europske države, što potvrđuje podatak da od ukupno dvadeset osam članica Europske unije samo njih osam zadovoljava kriterije NUTS 3 regija za većinu osnovnih upravnih jedinica, u još pet država uključujući Hrvatsku oko polovica upravnih jedinica, dok se u petnaest država upravna podjela uopće ne uklapa u NUTS 3 sustav (URL 5).⁹ Još je manje preklapanje upravnih i NUTS 2 regija, jer kriterijima NUTS 2 udovoljavaju upravne jedinice u samo četiri države Europske unije. Stoga bi umjesto mijenjanja teritorijalnog ustroja Hrvatska za potrebe kandidiranja za sredstva iz europskih fondova trebala ustrojiti samo statističke regije bez upravnih ovlasti. To je učinjeno za razinu NUTS 2 kroz uspostavu dvije teritorijalno i razvojno logične regije: Jadranska Hrvatska u kojoj je sedam županija s izlazom na

The largest drop in the number of inhabitants in the same period was noted in the county centres in Vukovar, Rijeka and Sisak, which are known for the closing of many factories, while an even greater decrease of over 20 percent occurred in the smaller towns of Ogulin and Beli Manastir. Although the comparison with the 1991 data is not relevant due to the great difference in the methodology of the census, in the period between 1991 and 2001 the greatest growth was recorded in the same towns (HRŽENJAK, 1993), while the only county centre which experienced significant population growth was Slavonski Brod, and that was due to the temporary relocation of a large number of Croats from Bosanska Posavina region in Bosnia and Herzegovina. In the same period the largest drop in the number of inhabitants in major towns occurred in Gospić, Vukovar and Petrinja caused by the Homeland War destruction. It means that although location of main functions did not have an important influence on the development of particular towns, all county seats have also developed the functions that are not direct consequence of the location of the county administration.

Therefore eventual merge of smaller counties with larger ones motivated with rationalization or adaptation to the system of NUTS region of the European Union could not significantly change the zones of influence of the existing county centres, and there is no need for it. Namely, synchronizing with the NUTS system was not done by other European countries either, which can be proven by the fact that out of a total of 28 member states of the EU only in eight of them primary administrative units correspond to the NUTS 3 criteria, while in five states (including Croatia) around half of the primary administrative units correspond to it, and in 15 countries the administrative organization does not correspond with the NUTS 3 system at all (URL 5).⁹ There is even less overlapping between administrative regions and NUTS 2 regions, because only four members of the EU have administrative units which correspond to it. Therefore, Croatia should establish only statistical regions without

⁹ Kratica NUTS dolazi od francuskog „Nomenclature des unités territoriales statistiques“ – „Nomenklatura prostornih jedinica za statistiku“, a odnosi se na hijerarhijski sustav za identifikaciju i klasifikaciju prostornih jedinica za potrebe službene statistike i uspoređivanja regija unutar Europske unije. Postoje tri osnovne razine NUTS regija, pri čemu se razina NUTS 1 odnosi na prostore s 3 do 7 milijuna stanovnika, NUTS 2 na prostore s 800 000 do 3 000 000 stanovnika te NUTS 3 na prostore s 150 000 do 800 000 stanovnika.

⁹ The NUTS acronym comes from “nomenclature des unités territoriales statistiques”, meaning “nomenclature of territorial units for statistics”, and it refers to the hierarchical system of identifying and classifying territorial units for use in official statistics and comparing regions within the European Union. There are three basic levels of NUTS regions, where the NUTS 1 refers to areas with 3-7 million inhabitants, NUTS 2 to areas with 800.000 to 3.000.000 inhabitants, and NUTS 3 to areas with 150.000 to 800.000 inhabitants.

more i Kontinentalna Hrvatska u koju spadaju sve ostale županije.

Zaključak

Radikalna promjena teritorijalnog ustroja 1992. godine temeljenog na dvadeset jednoj županiji i više od petsto gradova i općina imala je za posljedicu razvitak novih funkcija i sadržaja u sjedištima županija, što je potaknulo razvitak tih gradova kao nodalno-funkcionalnih središta. Taj razvitak bio bi još istaknutiji da je dosljedno provedeno načelo decentralizacije i ravnomjernog razvoja, umjesto snažne spontane koncentracije državnog aparata, kapitala i moći u glavnom gradu Zagrebu. Premda demografski i gospodarski oslabljena, sljedeća po snazi središta Split, Rijeka i Osijek i dalje imaju veću privlačnu snagu od ostalih gradova, iako se glavnina osnovnih funkcija razvila u svim županijskim središtima. Među njima se raznolikošću i snagom centralno-mjesnih funkcija i sadržaja izdvajaju Zadar, Varaždin i Slavonski Brod, ali za njima bitno ne zaostaju niti Pula, Karlovac, Sisak, Dubrovnik, Šibenik i Vukovar. Od preostalih sedam županijskih sjedišta nešto većom privlačnom snagom ističu se Bjelovar i Koprivnica, od kojih su tek neznatno kao središta slabiji Požega, Virovitica i Čakovec, ali za njima bitno ne zaostaju ni preostala dva najmanja županijska sjedišta Gospić i Krapina.

Iz toga se može zaključiti da su razlike u privlačnosti između većine županijskih sjedišta razmjerno male, odnosno da znatan broj danas funkcionira i kao prava regionalna središta. Stoga bi izdvajanje samo nekih gradova kao potencijalnih centara velikih regija moglo ne samo izazvati velike otpore u lokalnim sredinama, iz kojih do sada nisu dolazili ozbiljniji prijedlozi izmjena županijskih granica, nego još više poremetiti regionalne gospodarske procese i onemogućiti učinkovitu decentralizaciju i ravnomjerni razvoj cijele Hrvatske. Stoga se postavlja pitanje ima li stvarne potrebe mijenjati postojeći teritorijalni ustroj Hrvatske radi eventualnog ukidanja manjeg broja nešto slabijih županijskih sjedišta, posebice uzmu li se u obzir potencijalno visoki troškovi tih promjena. Europska iskustva također upućuju na to da je aktualna raščlamba Hrvatske na županije primjerena njezinoj veličini, jer podjelu na upravne jedinice usporedive s našim županijama ima velika većina europskih država veličinski usporediva s Hrvatskom, a na nižoj

administrative powers for the purpose of applying for the EU funding instead of changing its territorial administration. This has already been done for the NUTS 2 level through the establishment of two territorially and developmentally coherent regions of Adriatic Croatia, which contains seven counties with access to the Adriatic Sea, and Continental Croatia, which contains all other counties.

Conclusions

The radical change in the territorial administration in 1992 based on 21 counties with over 500 towns and municipalities had as a consequence the growth of new functions and services in county centres, which encouraged the growth of these towns as nodal-functional centres. This development would have been even more pronounced, if the principle of decentralization and balanced development was implemented instead of strong spontaneous concentration of the state administration, economy and power in the capital, Zagreb. Although weakened from the demographic and economic point of view, the remaining three larger centres Split, Rijeka and Osijek continue to exert more influence than other cities. However, the majority of basic functions have also been developed in all county centres. Prominent centres considering the diversity of services they provide and the power of central-local functions are Zadar, Varaždin and Slavonski Brod, but not far behind are Pula, Karlovac, Sisak, Dubrovnik, Šibenik and Vukovar. Out of the remaining seven county centres a stronger influence is evident in Bjelovar and Koprivnica, while only slightly weaker as centres are Požega, Virovitica and Čakovec, and close behind them there are the two remaining smallest county capitals Gospić and Krapina.

This leads to a conclusion that the differences in influence between most county centres are comparatively small, and that most of them now function as real regional centres, too. Therefore, singling out only certain cities as potential centres for large regions could cause major resistance in the local population, which has not made any serious proposals of changing county borders, and disturb the processes of decentralization and balanced development of the whole country. So, the question remains whether there is a real need for changing the current territorial organization of Croatia just to abolish a small number of weaker county centres, especially when we take into account the cost of these changes. European experiences also show that

razini i mnoge velike države poput Njemačke i Italije. Osim toga, s izuzetkom Danske i Poljske europske države nisu smanjivale broj osnovnih upravnih jedinica, što znači da smanjenje njihova broja nije bitan čimbenik za gospodarsku uspješnost.

Stoga bi umjesto mijenjanja teritorijalnog ustroja Hrvatska trebala uspostaviti samo statističke regije usklađene sa sustavom NUTS 3 koje bi obuhvatile više županija, kao što su činile i druge europske države. Primjerice, Osječko-Baranjska i Vukovarsko-srijemska županija mogle bi činiti NUTS 3 regiju Istočna Slavonija i Baranja, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska i Virovitičko-podravna županija regiju Zapadna Slavonija, Međimurska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka i Bjelovarsko-bilogorska županija regiju Sjeverna Hrvatska, Grad Zagreb, Zagrebačka i Krapinsko-zagorska županija metropolitansku regiju Zagreb, Karlovačka i Sisačko-moslavačka županija regiju Središnja Hrvatska, Istarska i Primorsko-goranska županija regiju Istra, Kvarner i Gorski kotar, Ličko-senjska, Zadarska i Šibensko-kninska županija regiju Sjeverna Dalmacija i Lika te Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska županija regiju Srednja i Južna Dalmacija.

Samo statističko oblikovanje regija na temelju konkretnih interesa ne bi trebalo izazvati lokalne političke probleme, a već i funkcionira kroz izradu projekata za više hrvatskih županija. Na sličan način trebalo bi pojačati suradnju između pojedinih gradova i općina u logičnim prostornim cjelinama, posebno u područjima velikih i većih urbanih aglomeracija, odnosno urbanih regija kao što su zagrebačka, splitska, riječka, osječka, zadarska, varaždinska, brodska itd. To je, uostalom, praksa u razvijenim europskim zemljama, pa tako npr. u Njemačkoj nije bilo problema zajednički planirati razvoj ili organizirati jedinstveni sustav javnoga gradskog prijevoza u metropolitanskoj zoni Berlina ili Hamburga, čiji se dijelovi nalaze u drugim saveznim državama. U Hrvatskoj tako nešto, nažalost, nije moguće optimalno ostvariti ni u metropolitanskoj zoni Zagreba, iako su uprave grada Zagreba i Zagrebačke županije obje smještene u Zagrebu i međusobno udaljene manje od 500 metara.

the current territorial organization of Croatia into counties is adequate to its size, because the division into administrative units comparable to Croatian countries is used by the large majority of European countries comparable in size with Croatia, and, on a lower level, by many other countries such as Germany or Italy. Apart from that, with the exception of Denmark and Poland, European countries have not decreased the number of primary administrative units, which means that reducing of their number is not a crucial factor for economic success.

Instead of changing the territorial structure Croatia should establish only statistical regions harmonized with NUTS 3 system which would consist of more than one county, as it was done by other European countries. For example, Osijek-Baranja County and Vukovar-Srijem County can represent the NUTS 3 region "East Slavonia and Baranja", Brod-Posavina County, Požega-Slavonia County and Virovitica-Podravina County the region "Western Slavonia", Međimurje County, Varaždin County, Koprivnica-Križevci County and Bjelovar-Bilogora County the region "North Croatia", the City of Zagreb, Zagreb and Krapina-Zagorje County the "metropolitan region of Zagreb", Karlovac County and Sisak-Moslavina County the region "Central Croatia", Istria County and Primorje-Gorski kotar County the region "Istria, Kvarner and Gorski Kotar", Lika-Senj County, Zadar County and Šibenik-Knin County the region "North Dalmatia and Lika", and Split-Dalmatia County and Dubrovnik-Neretva County the region "Central and South Dalmatia".

Merging regions only for statistical reasons should not cause any local political problems, and it already functions through the developing of projects which include several Croatian counties. In a similar way, the cooperation between individual towns and municipalities should be promoted in logical territorial areas, especially in areas of large urban agglomerations or urban regions such as Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Zadar, Varaždin or Slavonski Brod. This is already common practice in developed European countries. For example, in Germany there was no problem with joint planning of the development or organizing a unified system of public transportation in the metropolitan area of Berlin and Hamburg, whose parts are distributed among other federal states. Unfortunately, something like that not possible to achieve in Croatia at the moment, even though the administrative offices of the City of Zagreb and Zagreb County are both situated in downtown Zagreb and only 500 meters away from each other.

IZVORI / SOURCES

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. – Stanovništvo prema spolu i starosti, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013., pp. 684.

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2014, (ur. Ostroški, Lj.), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2014., pp. 604.

INTERNETSKI IZVORI / INTERENT SOURCES

URL 1: *Agencija za znanost i visoko obrazovanje*, www.azvo.hr, 15. 11. 2015.

URL 2: *Cinestar*, www.blitz-cinestar.hr, 15. 11. 2015.

URL 3: *Cineplexx*, www.cineplexx.hr, 15. 11. 2015.

URL 4: *City Population – Population Statistics for Countries, Administrative Areas, Cities and Agglomerations*, www.citypopulation.de, 15. 11. 2015.

URL 5: *Eurostat – Yor Key to European Statistics*, www.ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/, 15. 11. 2015.

URL 6: *Hrvatski autoklub HAK*, interaktivna karta, www.hak.hr, 15. 11. 2015.

URL 7: *Hrvatski audiovizualni centar*, www.havc.hr, 15. 11. 2015.

URL 8: *Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje*, www.hzzo.hr, 15. 11. 2015.

URL 9: *Business.hr*, www.business.hr, 15. 11. 2015.

URL 10: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. godine*, Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr, 15. 11. 2015.

URL 11: *Zakon o područjima i sjedištima sudova*, Narodne novine, 22. 12. 2010., 144, www.nn.hr, 15. 11. 2015.

URL 12: *Zakon o područjima i sjedištima sudova*, Narodne novine, 31. 10. 2014., 128, www.nn.hr, 15. 11. 2015.

URL 13: *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, Narodne novine, 30. 12. 1992., 90, www.nn.hr, 15. 11. 2015.

URL 14: *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, Narodne novine, 1. 4. 1994., 29, www.nn.hr, 15. 11. 2015.

URL 15: *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, Narodne novine, 30. 1. 1997., 10, www.nn.hr, 15. 11. 2015.

URL 16: *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, Narodne novine, 28. 7. 2008., 86, www.nn.hr, 15. 11. 2015.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

BRATIĆ, B., BEJAKOVIĆ P., VUKŠIĆ, G. (2010): *Analiza sustava zaposlenih u hrvatskom javnom sektoru*, Institut za javne financije, Zagreb, pp. 92.

FELETAR, D., FELETAR, P. (2015): Geografska osnova promjena u teritorijalnom ustroju Hrvatske, *Meridijani*, 187, 49-56.

HRŽENJAK, J. (1993): *Lokalna samouprava i uprava u Republici Hrvatskoj*, Informator, Zagreb, pp. 628.

KLARIĆ, Z. (1992): Kakve bi trebale biti hrvatske županije, *Večernji list*, Zagreb, 3. – 12. 8. 1992., 10400-10410.

KLARIĆ, Z. (1996): Teritorijalno-politička organizacija i centralno-mjesni sustav Hrvatske, u: *Zbornik radova I. Hrvatskog geografskog kongresa*, (ur. Pepeonik, Z.), Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 29-41.

KOPRIĆ, I. (2010): Stanje lokalne samouprave u Hrvatskoj, *Hrvatska javna uprava*, 10 (3), 665-681.

- KORDEJ-DE VILLA, Ž., PEJNOVIĆ, D. (2015): Planska područja Hrvatske u kontekstu regionalne politike, *Hrvatski geografski glasnik*, 77 (1), 47-69.
- MAGAŠ, D. (2011): Koncept teritorijalnog ustroja Jadranske Hrvatske, *Geoadria* 16 (2), 211-236.
- MAGAŠ, D. (2013): *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju i Izdavačka kuća Meridijani, Zadar, pp. 597.
- MAGAŠ, D. (2014): Jadranska Hrvatska iz perspektive regionalizacije Europske unije, *Političke analize*, 17, 23-29.
- TOSKIĆ, A., NJEGAČ, D. (2003): Changes in Political and Territorial Organization and their Impact on Croatia's Urban System and Regional Development, *Hrvatski geografski glasnik*, 65 (1), 7-23.
- TOSKIĆ, A., NJEGAČ, D. (2015): Urbani sustav kao osnova nove upravno-teritorijalne podjele Hrvatske, u: *Nova upravno-teritorijalna organizacija Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, (ur. Barbić, J.), Zagreb, 47-64.
- VRBOŠIĆ, J. (1992): Povijesni pregled razvitka županijske uprave i samouprave u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 1 (1), 55-68.

